

“จินตตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนิท”: การศึกษาในฐานะแบบเรียน สำหรับ “กุลบุตรผู้พากเพียร”

รังรอง เจียมวิจักขณ์

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบ “จินตตามณีนับพระโหราธิบดี” กับ “จินตตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนิท” โดยมุ่งศึกษาด้านการลำดับเนื้อหา ด้านเนื้อหา และด้านวิธีนำเสนอเนื้อหา รวมทั้งเพื่อศึกษาลักษณะที่เหมาะสมของการเป็นแบบเรียนสอนเด็กไทยใน “จินตตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนิท”

ผลการศึกษาปรากฏว่า “จินตตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนิท” มีการลำดับเนื้อหาเป็นระบบจากง่ายไปยาก มีเนื้อหาทั้งหัวข้ออักษรวิธีไทย หัวข้อการแต่งคำประพันธ์ และหัวข้อคำสอนที่เหมาะสม ตลอดจนมีคำอธิบายเนื้อหาละเอียด ชัดเจน มีวิธีนำเสนอเนื้อหาที่น่าสนใจ เหมาะสมกับการเป็นแบบเรียนสอนเด็กไทยมากกว่า “จินตตามณีนับพระโหราธิบดี” ในด้านความเหมาะสมของการเป็นแบบเรียนสอนเด็กไทยนั้น เมื่อศึกษาวิเคราะห์ตามเกณฑ์การพิจารณาแบบเรียนปัจจุบัน เฉพาะด้านเนื้อหา และวิธีเขียน (การนำเสนอเนื้อหา) แล้ว “จินตตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนิท” มีเนื้อหาและวิธีเขียนสอดคล้องกับเกณฑ์การพิจารณาแบบเรียนดังกล่าว คือมีเนื้อหาถูกต้อง เชื่อถือได้ สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน มีคำสอนที่ส่งเสริมศีลธรรมอันดีงามให้แก่ผู้เรียน ตลอดจนมีปริมาณของเนื้อหาที่เหมาะสม ส่วนวิธีการนำเสนอเนื้อหา ก็มีการลำดับเนื้อหาเหมาะสมจากง่ายไปยาก คำอธิบายเนื้อหาชัดเจน เข้าใจง่าย

วิธีเขียนน่าสนใจ และช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักคิดและค้นคว้าด้วยตนเอง “จินตตามณี
ฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” จึงนับว่าเหมาะสมกับการเป็นแบบเรียนสอนเด็กไทย

A Study of Kromaluang Wongsathiratsanit's Version of *Chindamanee* as a Textbook for Thai Children

Rungrong Jiamwijak

Abstract

This article presents a comparative study of two contemporary versions of a Thai literary text entitled *Chindamanee* — Kromaluang Wongsathiratsanit's version and Phra Horadhibodi's one. To enunciate the effectiveness of the textbook for Thai students at the time, we examine their organization, content presentation, and soundness of the content according to Thailand Ministry of Education's modern textbook criteria.

Our analysis clearly shows that the Kromaluang Wongsathiratsanit's version is well structured while the Phra Horadhibodi's one is an unstructured narrative. We found the former systematically covers more rudimental topics from Thai orthography to prose and poem compositions, all of which are logically explained and graded by difficulty. The latter is, in contrast, much less organized due to its more ancient narrative style.

We suggest that the Kromaluang Wongsathiratsanit version is more suitable to Thai students at the time with respect to its appropriate amount of content, organization, presentation, and academic soundness. Easy to understand, thought-provoking, and wide-coverage, the Kromaluang Wongsathiratsanit's version appears to be more effective for teaching Thai.

บทนำ

“แบบเรียน” หรือ “หนังสือเรียน” หมายถึงหนังสือที่รวบรวมเนื้อหาความรู้ตรงตามหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดว่าให้สามารถใช้ได้ โดยมีวิธีการเรียบเรียงเนื้อหา การใช้ภาษา รวมทั้งส่วนประกอบอื่นๆ ของหนังสือตามลักษณะของแบบเรียนทั่วไป เป็นหนังสือที่ครูใช้เป็นหลักในการสอน และนักเรียนแต่ละระดับชั้นก็จำเป็นต้องใช้เรียนในโรงเรียนเพื่อให้ได้รับความรู้ที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน

คำว่า “แบบเรียน” มีหลักฐานปรากฏใช้ในยุคลปฏิรูปการศึกษา สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) แต่งแบบเรียนขึ้นใช้ในโรงเรียนแบบเรียนดังกล่าวเรียกว่า “แบบเรียนหลวง” แต่หลังจากมีการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2521 แล้ว กระทรวงศึกษาธิการก็มีคำสั่งให้ใช้คำว่า “หนังสือเรียน” แทน

แม้คำว่า “แบบเรียน” จะเกิดขึ้นในยุคลปฏิรูปการศึกษาแต่เป็นที่รับรู้กันดีว่าแบบเรียนเล่มแรกของไทย คือ “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งขึ้น จินตามณีฉบับนี้ยังเป็นต้นแบบของแบบเรียนอีกหลายเล่มในสมัยต่อๆ มา จัดเป็นแบบเรียนที่กล่าวถึงสืบมาในสังคมไทย

แบบเรียนที่ปรากฏชื่อว่า “จินตามณี” มี 5 ฉบับ ได้แก่ จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี จินตามณีฉบับพระเจ้าบรมโกศ จินตามณีฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส จินตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท และจินตามณีฉบับหมอบรัดเล แต่ฉบับที่ระบุวัตถุประสงค์ชัดเจน คือ จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี มีวัตถุประสงค์ให้กุลบุตรกุลธิดาได้เรียนรู้หนังสือ และฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแบบเรียนสำหรับพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แบบเรียนดังกล่าวนี้มีผู้สนใจศึกษาในหลายประเด็น เช่น เทอดศักดิ์ นิลงักาศ (2532) ได้ศึกษาวิเคราะห์จินตามณีเล่ม 1 ฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากร (จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี) มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาด้านอักษรวิธี

โดยมุ่งศึกษาเนื้อหาในด้านลักษณะอักษร การประสมอักษร และการใช้อักษร ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบเนื้อหาด้านอักษรวิธีของ*จินดามณี*ฉบับนี้มีการจัดเรียงลำดับเนื้อหาแต่ละตอนไว้อย่างเหมาะสมสำหรับผู้เริ่มเรียนอ่านเขียนอักษรวิธีภาษาไทยเบื้องต้น ส่วนประภัสสร มัชฌิม (2550) ก็ได้ศึกษาวิเคราะห์*จินดามณี*ฉบับหมอบรัดเลย์ในลักษณะเดียวกับเทอดศักดิ์ นิสังกาศ มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์เนื้อหาในด้านอักษรวิธี โดยศึกษาลักษณะอักษร การประสมอักษร และการใช้อักษร ผลการศึกษาพบว่า*จินดามณี*ฉบับนี้มีการนำเสนอเนื้อหาด้านอักษรวิธีโดยจัดเรียงลำดับเนื้อหาแต่ละตอนไว้อย่างเหมาะสมสำหรับผู้เริ่มเรียนอ่านเขียนอักษรวิธีไทยเบื้องต้น นอกจากนี้มารศรี สอทิพย์ (2547) ยังได้ศึกษา*จินดามณี*ทั้ง 4 ฉบับ คือ ฉบับพระโหราธิบดี ฉบับพระเจ้าบรมโกศ ฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท และฉบับหมอบรัดเลย์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษา*จินดามณี*ในฐานะตำราประพันธ์ศาสตร์ของไทย และแสดงให้เห็นถึงลักษณะของการสร้างเกณฑ์การประเมินคุณค่าวรรณคดีไทย ผลการศึกษาพบว่า*จินดามณี*ทั้ง 4 ฉบับเป็นตำราประพันธ์ศาสตร์เล่มสำคัญของไทย

จากการศึกษาผลงานดังกล่าวข้างต้นจะเห็นว่า มีทั้งผู้ที่มองว่า “*จินดามณี*” เหมาะสมกับผู้เริ่มเรียนอ่านเขียนภาษาไทย และมองว่าเหมาะสมจะเป็นตำราสอนการแต่งคำประพันธ์ ผู้เขียนจึงสนใจศึกษา*จินดามณี* 2 ฉบับ คือ “*จินดามณี* ฉบับพระโหราธิบดี” และ “*จินดามณี* ฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” เพื่อให้เห็นว่า *จินดามณี*ทั้งสองฉบับแม้จะมีวัตถุประสงค์ชัดเจนว่านำไปใช้สอนเด็กไทย (ฉบับแรกใช้สอนเด็กไทยทั่วไป ฉบับที่สองมุ่งสอนพระราชโอรสและบุตรหลานเจ้านาย) แต่เมื่อศึกษาอย่างลึกซึ้งจะเห็นวัตถุประสงค์แท้จริงที่แตกต่างกัน นอกจากนี้เมื่อนำเกณฑ์การพิจารณาแบบเรียนในปัจจุบันมาศึกษาแล้ว “*จินดามณี* ฉบับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท” ยังเหมาะสมในการเป็นแบบเรียนสอนเด็กไทยอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบ “*จินดามณี* ฉบับพระโหราธิบดี” กับ “*จินดามณี* ฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” ในด้านการลำดับเนื้อหา ด้านเนื้อหา และด้านวิธีการนำเสนอเนื้อหา

2. เพื่อศึกษาลักษณะที่เหมาะสมของการเป็นแบบเรียนสอนเด็กไทยในแบบเรียนจินตตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนิท

สมมุติฐานของการวิจัย

“จินตตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนิท” แม้จะได้นำหลักการมาจาก “จินตตามณีนับพระโหราธิบดี” แต่เมื่อได้ปรับการลำดับเนื้อหา เนื้อหา และวิธีนำเสนอแล้ว จินตตามณีนับนี้เหมาะสมจะเป็นแบบเรียนสอนเด็กไทยมากกว่า “จินตตามณีนับพระโหราธิบดี”

ขอบเขตของการวิจัย

1. ผู้วิจัยศึกษาเปรียบเทียบแบบเรียนจินตตามณีสองฉบับ ได้แก่ฉบับพระโหราธิบดีและฉบับกรรมหลวงวงษาธิราชสนิท จินตตามณีสองฉบับเป็นฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากร พ.ศ. 2543 โดยศึกษาในประเด็นการลำดับเนื้อหา เนื้อหา และวิธีนำเสนอเนื้อหา

2. ผู้วิจัยมุ่งศึกษาแบบเรียนจินตตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนิท ในด้านความเหมาะสมของการเป็นแบบเรียนสอนเด็กไทย

ความเป็นมาของแบบเรียนจินตตามณี

เป็นที่ทราบกันดีว่าในแผ่นดินของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นสมัยที่มีการติดต่อกับชาติตะวันตกมาก มีหมอสอนศาสนาเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ และตั้งโรงเรียนสอนศาสนาขึ้นหลายแห่ง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเกรงว่าคนไทยจะเสียเปรียบชาวต่างชาติเหล่านั้น จึงมีพระราชดำริให้ทำนุบำรุงการศึกษาให้เจริญ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระโหราธิบดีแต่งตำราเรียน “จินตตามณี” ขึ้นเพื่อใช้สอนเด็กไทย ประวัติจินตตามณีที่กล่าวไว้ในหนังสือพระคัมภีร์จินตตามณีของพระโหราธิบดี ของนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ (2505, น. [18–19]) ได้กล่าวไว้ว่า

... อีกประการหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าปราสาททองคงจะทรงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาอยู่ด้วยจึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนารายณ์ราชกุมารศึกษาตั้งแต่ทรงพระเยาว์จากพระอาจารย์ คือ พระมหาราชครู อันเป็นต้นเหตุให้สมเด็จพระนารายณ์-มหาราชครั้งครองแผ่นดิน โปรดเกล้าฯ ให้พระมหาราชครูแต่ง*สมุทรโฆษคำฉันท์* และแต่งตำราเรียน “*จินตามณี*” ในโอกาสต่อมา

ใน*จินตามณี*ฉบับนี้ได้ระบุคุณค่าของการเรียนไว้ในช่วงท้ายด้วยว่า หากสนใจเรียน*จินตามณี*ฉบับนี้ก็จะได้นักปราชญ์และยังได้รับสิ่งของมีค่า ดังนี้ “นรชนสนใจได้ ชื่อเชื้อเมธา” และ “ใครรู้คือได้แก้ว ค่าแท้ควรเมือง” (กรมศิลปากร, 2543, น. 74)

“*จินตามณี*ฉบับพระโหราธิบดี¹” จึงเป็นตำราเรียนภาษาไทยเล่มแรกของไทย เป็นต้นแบบของแบบเรียนภาษาไทยทั้งในอดีตและปัจจุบันหลายเล่มต่อเนื่องกันมาหลายยุคหลายสมัย เช่น *จินตามณี*ฉบับพระเจ้าบรมโกศในสมัยกรุงศรีอยุธยา *จินตามณี*ฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส *จินตามณี*ฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิทหรือ*ประถมจินตามณี*เล่ม 2 ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงแบบเรียนหลวงของพระยาตรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในช่วงปฏิรูปการศึกษสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งหนังสือเรียนในสมัยหลังๆ ที่มีการปรับปรุงเป็นระยะๆ ตามหลักสูตรฉบับต่างๆ ตลอดจนงานวิจัยบางเล่ม เช่น งานวิจัยของเทิดศักดิ์ นิสังกาศ (2532) ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์*จินตามณี*ฉบับพระโหราธิบดีพบว่าเนื้อหาด้านอักขรวิธีเหมาะสมสำหรับผู้เริ่มเรียนอ่านเขียนอักขรวิธีภาษาไทยเบื้องต้น จะเห็นได้ว่ายังคงมีผู้นำ “*จินตามณี*ฉบับพระโหราธิบดี” มาใช้เป็นแบบเรียนอยู่เป็นเวลานาน แม้จะผ่านมาหลายยุคหลายสมัยแล้ว ตลอดจนตัวอย่างงานวิจัยข้างต้น ก็พอจะกล่าวได้ว่า “*จินตามณี*ฉบับพระโหราธิบดี” เป็นแบบเรียนสำหรับเด็กไทยได้เหมาะสม

¹ จากหนังสือ *พระคัมภีร์จินตามณี*ของพระโหราธิบดี ของนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ กล่าวถึงพระโหราธิบดีว่าเป็นนักการศึกษาผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งในแผ่นดินของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เรียกในภายหลังว่า พระมหาราชครู ดังนั้นพระโหราธิบดีหรือพระมหาราชครูจึงเป็นคนเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” ยังมีเนื้อหาไม่สมบูรณ์ ดังที่ นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์วิเคราะห์ไว้ว่าความจริง “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” มีถึง 5 เล่ม แต่ถูกเผาไปเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. 2310 และกล่าวว่า “‘จินตามณี’ ที่เป็นเดนจากไฟไหม้แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาที่ได้เหลือมาถึง กรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์เพียงเล่มเดียว (หนึ่งสมุดไทย) นั้นเป็นการเหลือที่เคราะห์ดีอย่างที่สุด และบังเอิญเป็นเล่มต้นเสียด้วย” (ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, 2505, น. [23]) ทั้งยังเพิ่มเติมด้วยว่า “‘จินตามณี’ ที่ปรากฏอยู่ในหอสมุดแห่งชาติทุกวันนี้ เป็น ‘จินตามณี’ ที่เรียบเรียงรวบรวมจากความทรงจำของกลางคนที่ได้ท่องบ่นไว้ได้มากกว่าจะเป็นจินตามณีตัวจริงที่พระมหาราชครูหรือพระโหราธิบดีได้รจนาขึ้นไว้” (ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, 2505, น. [30]) สอดคล้องกับที่นิยะดา เหล่าสุนทร (2552, น. 36) กล่าวว่า “เข้าใจว่าต้นฉบับคงจะสูญหายเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 ก็เป็นไปได้ จากนั้นก็มีการประสมประสานส่วนที่หลงเหลืออยู่เข้าเป็นเล่ม และคัดลอกสืบทอดมา ด้วยเหตุนี้จึงสรุปได้ว่าจินตามณีฉบับที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เป็นฉบับที่ไม่สมบูรณ์ จินตามณีจึงมีหลายฉบับและมีชื่อหนังสือที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนี้

1. ด้านชื่อหนังสือ นอกจาก “จินตามณี” ยังมีผู้ชื่อว่า “จินตานิ” “จินตานิ” แต่จาก “บันทึกเรื่องหนังสือจินตานิ” ได้กล่าวไว้ชัดเจนว่า

ที่เข้าใจว่า ชื่อหนังสือนั้นที่ถูกน่าจะเป็นจินตานิอย่างเดียวก็เพราะคำว่าจินตานินี้เป็นชื่อของแก้วสารพัดนึกอย่างหนึ่งซึ่งเชื่อกันมาแต่โบราณว่าถ้าใครมีอยู่แล้วอาจนึกอะไรได้ผลสำเร็จตามใจนึกของผู้เป็นเจ้าของฉันใด ท่านผู้แต่งตั้งนามของหนังสือนี้ก็ฉันนั้น คือน่าจะตั้งใจให้มีความหมายว่าถ้ากุลบุตรผู้ใดเรียนได้ตามหนังสือเล่มนี้แล้วก็จะรู้แตกฉานในอักษรศาสตร์ของไทยได้เหมือนหนึ่งมีแก้วสารพัดนึก คือ จินตานิ...

(กรมศิลปากร, 2543, น. 148)

ดังนั้นเรื่องชื่อหนังสือจึงน่าจะยุติได้ว่า คือ “จินตานิ” ซึ่งหมายถึงแก้วสารพัดนึก

2. ประเภทของหนังสือจินตามณี สรุปจาก “บันทึกเรื่องหนังสือจินตามณี” ได้ว่ามี 4 ประเภท คือ

2.1 จินตามณีฉบับความแปลก มี 2 ฉบับ คือ ฉบับสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพประทาน 1 เล่ม กับฉบับที่เป็นสมบัติเดิมของหอสมุดฯ 1 เล่ม เป็นสมุดไทยดำนั่งรทั้ง 2 เล่ม ส่วนมากความแปลกกับฉบับอื่น

2.2 จินตามณีฉบับความพ้องคือฉบับที่มีข้อความส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับฉบับที่พระโหราธิบดีแต่ง แต่เนื่องจากมีหลายฉบับ ข้อความจึงมีที่แตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง แต่ที่แตกต่างกันจริง ๆ มี 4 ฉบับ คือ ฉบับลายมือเขียนเก่าที่สุด ซึ่งเป็นสมุดไทยดำนั่งร ฉบับนายมหาใจภักดีมี 2 เล่มสมุดไทยดำ ฉบับพระยา-ธิเบศ และฉบับความสมเด็จพระกรมพระปรมานุชิตชิโนรสมี 2 เล่มสมุดไทยดำ²

2.3 จินตามณีฉบับกรมหลวงวงษาราชสนิท

2.4 จินตามณีฉบับหมอบรัดเล เป็นฉบับพิมพ์หลายเรื่องไว้ในเล่มเดียวกัน มี ประถม ก กา แจกลูก จินตามณี ประถมมาลา และปทานุกรม

จินตามณีฉบับต่าง ๆ ที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ เป็นที่รู้จักมากบ้างน้อยบ้าง กล่าวคือ นอกจากจินตามณีฉบับพระโหราธิบดีซึ่งแม้จะไม่ใช่ฉบับที่สมบูรณ์ แต่ก็ถือเป็นฉบับที่เป็นที่รู้จักเผยแพร่และใช้อ้างอิงกันอยู่จนถึงปัจจุบัน ในสมัยของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศยังมีผู้แต่งจินตามณีขึ้นอีกฉบับหนึ่ง คือ “จินตามณีฉบับพระเจ้าบรมโกศ” จินตามณีฉบับนี้เป็นฉบับที่นายจร สุพานิชได้นำสำเนาต้นฉบับซึ่งได้ขอคัดมาจากต้นฉบับสมุดข่อยที่เก็บรักษาไว้ที่ Royal Asiatic Society กรุงลอนดอนมามอบให้กรมศิลปากรเพื่อจัดพิมพ์ โดยให้คงรักษาอักษรวิธีตามต้นฉบับเดิมที่ได้มา จินตามณีฉบับนี้ไม่ได้ระบุชื่อผู้แต่งไว้ การใช้ชื่อว่า “จินตามณีฉบับพระเจ้าบรมโกศ” นั้นไม่ใช่เป็นฉบับที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงพระราชนิพนธ์ดังที่นิยมา เหล่าสุนทร (2552, น. 71) วิเคราะห์ไว้ว่า “การที่เรียกว่า จินตามณีฉบับพระเจ้าบรมโกศนั้น ไม่น่าจะถูกต้อง หากแต่เป็นการคัดลอกในสมัยนี้เท่านั้น”

² จากที่เดิมกล่าวว่าจินตามณีฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสมี 2 เล่มนั้น ภายหลังพบเพียงเล่มเดียว

สอดคล้องกับรัช ปลูกโนทก (2532, น. 59) ที่กล่าวว่า “มีนักปราชญ์ได้เรียบเรียงแบบเรียนขึ้นมาอีกเล่มหนึ่งใน พ.ศ. 2275 (สมัยสมเด็จพระบรมโกศ) ชื่อหนังสือว่า ‘จินตามณิ’ เช่นเดียวกัน” จินตามณิฉบับนี้จึงไม่มีทั้งชื่อผู้แต่ง และไม่ได้ระบุจุดประสงค์ในการแต่ง นอกจากนี้การเรียบเรียงก็ไม่มีบทไหว้ครู และยังเขียนเป็นความเรียงอธิบายเนื้อหา ต่างกับเรื่องอื่นที่ส่วนใหญ่อธิบายเป็นร้อยกรองด้วย

เมื่อถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีจินตามณิฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรได้คัดถ่ายถอดจากหนังสือสมุดไทยดำเมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2541 ใช้ชื่อว่า “จินตามณิ เล่ม 2” นิยะดา เหล่าสุนทร (2552, น. 109) กล่าวถึงจินตามณิฉบับนี้ว่า “ไม่เป็นที่รู้จักของนักศึกษาโดยทั่วไป เพราะไม่เคยได้รับการตีพิมพ์ อยู่ในสภาพของต้นฉบับตัวเขียนสมุดไทยเก็บรักษาไว้ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ” จินตามณิฉบับนี้นอกจากจะมีบทไหว้ครู และอธิบายคำประพันธ์อย่างละเอียดยิ่งแล้ว เนื้อหาบางส่วนก็นำมาจากจินตามณิฉบับพระโหราธิบดี ดังเช่นมีการกล่าวถึงรหัสอักษรกล่าวถึงอักษรศัพท์ (ในฉบับนี้ใช้ว่า “นามศรัพท์”) ฯลฯ

ส่วนอีกฉบับหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์มีพระราชปรารภให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาราชสิทธิทรงพระนิพนธ์จินตามณิอีกสำนวนหนึ่ง คือ “จินตามณิฉบับกรมหลวงวงษาราชสิทธิ” เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ประถมจินตามณิเล่ม 2” (ประถมจินตามณิ เล่ม 1 คือจินตามณิฉบับพระโหราธิบดี) ซึ่งทรงพระนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2392 และมีการพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2431 ระบุจุดประสงค์ชัดเจนคือใช้เป็นแบบเรียนสำหรับพระราชโอรส (ซึ่งคงจะมีบุตรหลานเจ้านายอื่น ๆ ด้วย) ให้ได้ทรงศึกษาเล่าเรียน ดังที่ ประวัติจินตามณิ ในหนังสือพระคัมภีร์จินตามณิของพระโหราธิบดี ของนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ (2505, น. [37]) กล่าวว่า “โดยพระองค์เจ้าจินดา พระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระชนม์ 22 พรรษา แต่อ่านหนังสือไม่ออก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารภเหตุนี้ จึงมีพระราชโองการให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวงศาธิราชสนิทแต่งตำราเรียน ‘จินตามณิ’ ขึ้น

อีกหนึ่งเล่มเมื่อพุทธศักราช 2392” ซึ่งกรมหลวงวงษาศิราชสนิทได้ทรงกล่าวถึงจุดประสงค์ที่ทรงพระนิพนธ์ไว้ในจินตามณีนี้นี้ว่า

และ	๑ สารส่งสุริยชาติถ้วน เรียนเรียบพจนพิศุตโต จงเฉลียวลักษณะในโว- ผดุงพระเกียรติสืบสร้าง	ชาติโย รสฤา พากย์อ้าง หารแห่ง ปราชญ์เฮย เฟื่องพันฟูไผท ฯ
	๑ กรมวงษานิทออ้าง นิพนธ์พจนโดยอำเภอ ปองเปนประโยชน์เผยอ รงรักษ์อักษรกั	นามเสนอ ภาพรู้ พระยศหน่อ นเรศรฤา กอบไว้เฉลิมเวียง ฯ

(กรมศิลปากร, 2543, น. 100)

ส่วนวิธีแต่นั้นนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ (2505, น. [35]) กล่าวว่าไว้ว่า “ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทจะทรงแต่งตำราเรียนภาษาไทยขึ้นใหม่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงเอา ‘จินตามณี’ ตำราเรียนภาษาไทยดั้งเดิมของพระโหราธิบดีนั่นเอง มาเป็นชื่อและเป็นหลักทรงแต่ง” จากจุดประสงค์ในการแตงดังกล่าวมา “จินตามณีนี้นับพระโหราธิบดี” และ “จินตามณีนี้นับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท” จึงมีขึ้นเพื่อใช้เป็นแบบเรียนสอนเด็กไทยเช่นกัน เพียงแต่นับแรกใช้สอนเด็กไทยทั่ว ๆ ไป ส่วนฉบับที่สองใช้สอนเฉพาะพระราชโอรสและบุตรหลานของเจ้านาย

การเปรียบเทียบจินตามณีนี้นับพระโหราธิบดีและฉบับกรมหลวงวงศาธิราชสนิทด้านการลำดับเนื้อหา เนื้อหา และวิธีการนำเสนอเนื้อหา

จากการศึกษาจินตามณีนี้นับสองฉบับ คือ ฉบับพระโหราธิบดีและฉบับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท แล้วพบว่าจินตามณีนี้นับสองฉบับมีการลำดับเนื้อหา เนื้อหา และวิธีนำเสนอเนื้อหาทั้งเหมือนกันและแตกต่างกัน พิจารณาเปรียบเทียบได้ดังนี้

1. ด้านการลำดับเนื้อหา คือการเรียงเนื้อหาหัวข้อต่างๆ ตามลำดับก่อน-หลัง ใน “จินตตามณีฉบับพระโหราธิบดี” เรียงลำดับเนื้อหาโดยเริ่มต้นด้วยบทไหว้ครู หัวข้ออักษรศัพท์ คำนำมัสการ ตัวอย่างคำที่ใช้ ส ศ ษ ไม่ม้วน 20 คำ ไม่มลาย 80 คำ (มีการแนะนำการใช้ ฤ ฦ ฎ ฏ) หัวข้ออักษรวิธีประกอบด้วย การจำแนก อักษรสามหมู่ (ก่อนเริ่มต้นให้ท่อง นโม) การแจกลูก การผันอักษร (การผันอักษร ควบกล้ำ และผันคำที่มีตัวสะกดด้วย) การอธิบายเรื่องตัวสะกดตามมาตราต่างๆ (ก่อนอธิบายมีการบอกชื่อผู้แต่ง) การเขียนวรรณยุกต์และการเรียกเครื่องหมายต่างๆ คำเป็นคำตาย บทไหว้ครู หัวข้อการอธิบายวิธีแต่งคำประพันธ์ ประกอบด้วย โคลง ฉันท์ การอธิบายรหัสอักษร และส่วนท้ายเป็นการสรุปหัวข้อต่างๆ ที่กล่าวไว้ในเล่ม

ส่วน “จินตตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” เรียงลำดับเนื้อหาโดยเริ่มต้นด้วยบทไหว้ครู หัวข้อคำนำกล่าวถึงหัวข้อต่างๆ ที่มีในแบบเรียน บทท่อง นโม หัวข้ออักษรวิธีประกอบด้วย สระ พยัญชนะ การแบ่งอักษร 3 หมู่-วิธีอ่าน การแจกลูก-วิธีอ่าน การแจกลูกพยัญชนะควบกล้ำและพยัญชนะที่มีตัวสะกด การผันอักษร (มีวรรณยุกต์ครบทั้ง 4 รูป) คำเป็น-คำตาย คำอธิบายการใช้ วรรณยุกต์ในคำเป็น-คำตาย พยัญชนะที่เป็นตัวสะกดในมาตราต่างๆ การอธิบาย เรื่องอักษรนำ การใช้เครื่องหมายต่างๆ การใช้ ส ศ ษ ใ ไ (แจ้งว่านำมาจาก จินตตามณีฉบับพระโหราธิบดี) หัวข้อการอธิบายวิธีแต่งคำประพันธ์ การบอกชื่อ ผู้แต่ง ปีที่แต่ง บทชมเมือง บทเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ หัวข้อคำสอน และส่วนท้ายเป็นการสรุปด้วยบทถวายพระพร

เมื่อพิจารณาด้านการลำดับเนื้อหาตามที่ปรากฏแล้ว การลำดับเนื้อหาใน “จินตตามณีฉบับพระโหราธิบดี” เริ่มต้นด้วยคำศัพท์ยาก คือหัวข้ออักษรศัพท์ และมีการยกตัวอย่างคำที่ใช้ ส ศ ษ ใ ไ ซึ่งเป็นหัวข้อที่ใช้ประโยชน์ในการแต่งคำประพันธ์ ก่อน ต่อจากนั้นจึงให้เรียนหัวข้อง่าย ๆ ที่เป็นพื้นฐานการอ่านการเขียนอักษรไทย คือหัวข้ออักษรวิธี จะเห็นว่าการลำดับเนื้อหาสลับสนกว่าฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ด้วยไม่ได้เรียงลำดับไว้ให้เหมาะสมจากง่ายไปยาก ทั้ง ๆ ที่ต่อจากหัวข้ออักษรวิธีก็มี หัวข้อการแต่งคำประพันธ์ หัวข้ออักษรศัพท์ก็ควรนำมาไว้ในช่วงนี้จะเหมาะสมกว่า

เพื่อประโยชน์ของการนำคำศัพท์ต่างๆ มาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ นอกจากนี้ หัวข้อ ส ศ ข ใ ก็เป็นการรวบรวมคำที่ใช้อักษรเหล่านี้ให้ผู้เรียนท่องจำ ซึ่งหากยังไม่ได้เริ่มเรียนอักษรวิไทย การท่องจำคำที่ประสมอักษรเหล่านี้ก็คงเป็นเรื่องยากเช่นกัน ในขณะที่ “จินตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนธิ” มีลำดับการเรียบเรียงได้เหมาะสมกว่าฉบับพระโหราธิบดี คือ เรียงลำดับเรื่องจากง่ายไปยาก ตั้งแต่เรื่องตัวอักษรไทยจนถึงเรื่องที่เป็นวิชาขั้นสูง คือ การแต่งคำประพันธ์ ทำให้การเรียนรู้ของเด็กไทยเป็นไปตามระบบจากง่ายไปยาก

2. ด้านเนื้อหา เมื่อเปรียบเทียบเนื้อหาของจินตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนธิกับฉบับพระโหราธิบดี ทั้งสองฉบับ แต่ละฉบับมีลักษณะที่คล้ายกันและแตกต่างกัน โดยจะพิจารณาตามประเด็นต่างๆ ได้แก่ บทไหว้ครู การเกริ่นนำ หัวข้ออักษรศัพท์ หัวข้อคำที่ใช้ ส ศ ข ใ หัวข้อตัวอักษรไทย หัวข้อวิธีแต่งคำประพันธ์ หัวข้อคำสอน และบทสรุป ดังต่อไปนี้

2.1 บทไหว้ครู³ เป็นการขึ้นต้นตามธรรมเนียมนิยมในสมัยก่อน เพื่อให้ผลงานประสบผลสำเร็จจึงแม้จะเป็นการแต่งตำราเรียนก็ยังคงธรรมเนียมนิยมตามยุคสมัย ทั้งนี้อาจพิจารณาได้ด้วยว่าความตั้งใจของการแต่งจินตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนธิเพื่อสอนเด็กไทย การไหว้ครูในช่วงก่อนเริ่มเรียนหัวข้อต่างๆ ก็คงเพื่อให้ประสบผลสำเร็จในการเรียนอีกด้วย สำหรับ “จินตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนธิ” มีบทไหว้ครูช่วงแรกใช้คำประพันธ์ประเภทร่ายสุภาพ แล้วโยงเข้าสู่เนื้อหาในตอนท้ายบทไหว้ครูว่าได้เขียนตามแบบฉบับที่มีมาแต่โบราณ “ข่อยข้าเขียนตามฉบับอาทิศัพท์อักษรดั่งนี้” (กรมศิลปากร, 2543, น.11) หลังจากนั้นก็ยังมีบทไหว้ครูอีกหลายแห่ง เช่น เมื่อจะเข้าสู่เนื้อหาตัวอย่างการใช้ ส ศ ข ก็มีบทไหว้ครูอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า “ค่านมัสการ” แต่งโดยใช้คำประพันธ์ประเภทสันตติกลจันทร์ 14 จำนวน 9 บท เป็นการกล่าวบูชาพระรัตนตรัย ก่อนจะเริ่มเรียนตัวอักษรไทยก็ให้ท่องนโมว่า “นโมพุทธายะลิทฺธ” อีกทั้งก่อนจะอธิบายวิธีแต่งกาพย์ กลอน โคลงจันทร์ ก็ยังมีบทไหว้ครู บอกชื่อผู้แต่ง และบอกจุดประสงค์ในการแต่งด้วย ตอนท้าย

³ โครงสร้างของบทไหว้ครู ตามขนบของการแต่งวรรณคดีไทยจะมีการไหว้พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ไหว้พระมหากษัตริย์ ยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ชมสภาพบ้านเมือง รวมทั้งกล่าวถึงชื่อผู้แต่ง และบอกจุดประสงค์ในการแต่งด้วย

จึงเป็นการยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ แต่มีเพียงบทเดียว นับว่าแตกต่างจากการแต่งหนังสืออื่นๆ ที่มีการไหว้ครู รวมทั้งการยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ตลอดจนการบอกชื่อผู้แต่งหรือจุดประสงค์ในการแต่งตามธรรมเนียมนิยมในช่วงเริ่มต้นเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ประเด็นของบทไหว้ครูนี้สอดคล้องกับความเป็นมาของเรื่องที่กล่าวว่ามีการรวบรวมจินตามณีส่วนที่หลงเหลือเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา มาเข้าเล่มและคัดลอกต่อกันมา จึงทำให้สับสน ดังที่กรมศิลปากร (2543, น. 7) กล่าวไว้ในคำอธิบายว่า “โดยที่สุดเมื่อสมุดขาดก็เอาต้นต่อกลาง กลางต่อท้าย ปลายต่อต้น ตามเรื่องของสมุดไทย เป็นเหตุให้ฉบับที่ตกทอดมาปะปนสับสนและมีที่แตกต่างกันมากกว่าหนังสือวรรณคดีเรื่องอื่นๆ” บทไหว้ครูที่มีเกิน 1 แห่ง และไม่ได้อยู่เฉพาะตอนต้นก็คงเป็นด้วยเหตุนี้

สำหรับบทไหว้ครูใน “จินตามณีนับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” ยังคงมีเช่นเดียวกับฉบับพระโหราธิบดี แต่มีความสมบูรณ์กว่า เพราะมีครบถ้วนทั้งบทไหว้ครู บทชมเมือง บทเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ บอกนามผู้แต่ง และจุดประสงค์ในการแต่ง เพียงแต่ไม่ได้อยู่ช่วงเดียวกัน กล่าวคือ บทไหว้ครูนั้นผู้แต่งใช้คำประพันธ์ประเภทสันตติลักษณ์ 14 จำนวน 4 บท บทชมเมืองและบทเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ แต่งก่อนเริ่มอธิบายคำประพันธ์ ใช้คำประพันธ์ประเภทร่ายสุภาพและร่ายฉันท์ ส่วนช่วงก่อนหัวข้อคำสอนเป็นช่วงเดียวกับที่บอกนามผู้แต่ง จุดประสงค์ในการแต่ง และเวลาที่แต่ง เริ่มต้นด้วยร่ายกาพย์ แล้วตามด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพจำนวน 33 บท นอกจากนี้ตอนที่ขึ้นต้นหัวข้ออักษรไทย ก็ให้ท่อง นโม ซึ่งนอกจากตรงตามธรรมเนียมของการประพันธ์วรรณคดีทั่วไปในยุคมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ หรือสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นสมัยที่ใกล้เคียงกันแล้ว คงเป็นการไหว้ครูก่อนเริ่มเรียนหนังสือ เพื่อให้ประสบผลสำเร็จในการเรียนเช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ใน “จินตามณีนับพระโหราธิบดี”

จะเห็นได้ว่าจินตามณีสองฉบับมีการเริ่มต้นด้วยบทไหว้ครูเช่นเดียวกัน มีการกล่าวถึงผู้แต่งและจุดประสงค์ในการแต่งเช่นเดียวกัน แต่ฉบับของกรมหลวงวงษาธิราชสนิทมีโครงสร้างครบถ้วนทั้งบทไหว้ครู บทชมเมือง และบทเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ดังจะพิจารณาได้จากตารางต่อไปนี้

ช่วงของเนื้อหา	ตัวอย่างบทบัญญัติ และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทบัญญัติ และคำอธิบาย
1. ก่อนเริ่มเนื้อหา ทั้งหมด	“๑ ศรีลัทธินิธิวัธบรร กรประนต ทคนัชประนม บรม ไตรโลกยโมลี ศรีบรมไตรรัตน หตติโลกจกรย นบ นมัสการ พระสุรัสวดี คำภิรญาณพนลิก อธิกโชติ ปัญญา ช้อยข้าชอเขียนอาธิ อักษรปราชญ์ แต่งไว้ให้ชอบตามศัพท์ไว้เป็นฉบับสืบสาย ตัววิโคคลาย ขอโทษ โปรดแปลงเอาอย่าเตียน...” (กรมศิลปากร, 2543, น. 11) เป็นบทไหว้ครูเพื่อนำเข้าสู่หัวข้อที่จะอธิบายหัวข้อแรกคือ อักษรศัพท์	“๑ อัญชยมประนมกรประนต วรบทลาดดา ผู้เผด็จอมิตรพิริมา- รเกลศลาญปาน ๑ นบนพโลกุตรรัตน์ ปริยติโอฟาร ธรรมราชานุศนบรหาร หคะสัตวลปัสมัย” (กรมศิลปากร, 2543, น. 81) เป็นบทบูชาครู ก่อนจะขึ้นคำนำว่าจะเรียนเนื้อหา หัวข้อใดบ้าง
2. ก่อนยกตัวอย่างคำที่ใช้ ส ต ข ใ	“๑ นิมนะมัสการปรนม อภิวัตวันทา เมแห่งตฐูปราพฤติปรา รพภโดยจันใจ ๑ อัสดงจมีแก่นสา- ทรเจตนาใน ตัสสพุทธัสสวรไตร ภพโลกยนาโต” (กรมศิลปากร, 2543, น. 17) เป็นการกล่าวบูชาครูก่อนขึ้นเนื้อหาตัวอย่างคำที่ใช้ ส ต ข ใ	ไม่ปรากฏบทไหว้ครูในช่วงนี้ เนื่องจากเป็นการกล่าวสั้นๆ ในช่วงอธิบายหัวข้ออีกวิธี และผู้แต่งกล่าว ว่าอธิบายไว้ในจินดามณีฉบับพระโหราธิบดีแล้ว

ช่วงของเนื้อหา	ตัวอย่างบทฉบับพระโหราธิบดี และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท และคำอธิบาย
3. ก่อนเริ่มอธิบายหัวข้อ อักษรวิจิ (จำแนก อักษรเป็น 3 หมู่)	เริ่มต้นด้วย “นิมิตพุทธาธิภร...” (กรมศิลปากร, 2543, น. 22) เป็นการบูชาพระรัตนตรัยก่อนเริ่มเรียนหนังสือ เพื่อให้ประสบผลสำเร็จในการเรียน	เป็นการเริ่มต้นด้วยวิธีเดียวกับพระโหราธิบดีคือ “นิมิตพุทธาธิภร...” (กรมศิลปากร, 2543, น. 82) เพื่อบูชาพระรัตนตรัย เข้าใจว่าช่วงนี้จะนำมาจากฉบับพระโหราธิบดี
4. ก่อนอธิบายหัวข้อ การแต่งคำประพันธ์	“๑ นมัสลัตถิว่า นบพระศาสดา นบพระธรรมมาน นบสงฆ์ผู้เป็น นาบุญแก่นสาร นบครูอาจารย์ ท่านผู้สั่งสอน...” (กรมศิลปากร, 2543, น. 34) เป็นบทบูชาครู แล้วต่อมายังกล่าวถึงผู้แต่งด้วยว่า “๑ ขุนปราฑูหนึ่งเลิศ เปนโหรประเสริฐ ปัญญาชำนาญ ชาวโสมบุรี สวัสดิพิศาล ข้าพระภูบาลเจ้ากรุงพระนคร” (กรมศิลปากร, 2543, น. 34) และกล่าวว่าแต่งเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ดังนี้ “๑ แต่เจ้าแผ่นดิน กรุงราชภูมิินทร์ นราธิบดี จงเกียรติพระยศ ปราภูปรมปริดี ทุกไท่สดุดิตี ทัวท่องโลกา” (กรมศิลปากร, 2543, น. 35)	ไม่ได้เป็นการบูชาครู และไม่ได้อ้างถึงผู้แต่ง รวมทั้งจุดประสงค์ในการแต่งไว้ในช่วงนี้ แต่เป็นการยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าในบ้านเมืองนี้มีกวีผู้มีความสามารถผู้แต่งแต่งได้ 2 ช่วง เช่น “๑ ศรีลิตธิสุนทรวโรจาท ประภาษกระวีวิเศษ บุเรศรัชสูธโยทยา ล้วนปรีชาเชลยอรรค แห่งชินวัจนวรางภัย นานนพภักย์ภาษา ทุกประการทั้งมวญ ควรสรรเสริญเยอยศ จรดเจอรอดคุณ ท่วงด้า ผดุงพระเกียรติไท่ทัว ธิราชผู้ผ่านไผ่ สรรยนา ฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 90)

ช่วงของเนื้อหา	ตัวอย่างบทกวีบัพพะโรหิราธิปัตย์ และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทกวีบัพพะโรหิราธิปัตย์ และคำอธิบาย
5. ก่อนหัวข้อคำสอน	ไม่ปรากฏคำสอนแยกออกมาจากเนื้อหาที่ชัดเจน แต่มีคำสอนแทรกในตัวเรื่อง จึงไม่มีบทให้วิเคราะห์ในช่วงนี้	เป็นบทชมเมืองและยกย่องพระมหากษัตริย์ ดังตัวอย่าง “๑ อยุทธธยายคดียังด้าว เทียบเมณฑลพิษีไธสุรย์ ไตรรัตน์รุ่งเรืองจตุรภู เกรอออกพระเกียรติราชอ้าง (กรมศิลปากร, 2543, น. 96) ผู้แต่งยังระบุชื่อและจุดประสงค์ในการแต่งไว้ในช่วงนี้ ดังนี้ “๑ กรมวงษาสนธิท้าง นิพนธ์พจน์ไดยธำเภาอ ป้องกันประโยชน์แผยอ รงรักษัษักษรภู (กรมศิลปากร, 2543, น. 100)

2.2 การเกริ่นนำ หัวข้อนี้ไม่ปรากฏใน “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” ปรากฏเฉพาะใน “จินตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” เปรียบเสมือนเป็นสารบัญของหนังสือในยุคปัจจุบัน ช่วยบอกให้ทราบว่าจะสอนเนื้อหาใดบ้าง นับเป็นวิธีการที่ดี เพราะจะเป็นการเตรียมให้ผู้เรียนรู้ตัว และได้เห็นภาพรวมของเนื้อหาทั้งหมดก่อนเริ่มเรียน ผู้แต่งแต่งไว้ในช่วงแรกก่อนเริ่มเนื้อหา เป็นคำประพันธ์ประเภทสันติติลกฉันท์ 14 จำนวน 8 บท ต่อจากบทไหว้ครู ดังตัวอย่าง

๑ จักเฝ้ามลิขิตวิวิธลัก-	ขณะอักษะราหมาย
หย่างสยามอันคำภีรภิปราย	กลอ้างแต่ปางบรรพ์
๑ นโมเป็นอาทิบทแรก	จะจำแนกอักษรสรรพ
ก ข กี่ต่อคณะทุกพร-	ณกระท่งถึงกมเกย

(กรมศิลปากร, 2543, น. 81)

จากนั้นก็กล่าวถึงหัวข้อต่างๆ ที่จะสอนจนครบถึงหัวข้อการแต่งคำประพันธ์

2.3 หัวข้ออักษรศัพท์ เนื้อหาหัวข้อนี้ปรากฏเฉพาะใน “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” เป็นการยกตัวอย่างคำศัพท์ต่างๆ แบ่งเป็น 3 ลักษณะ ลักษณะแรกคือคำพ้องเสียง เป็นการยกตัวอย่างคำที่มีเสียงเหมือนกันแต่ความหมายต่างกัน เช่น “๑ พระบาท บาตรพระสงฆ์ บาศเชือกคล้อง เงินบาท บาทอาวุธ อุบาทวะ วิบัติดี นิยายนิบาต ลินระบาท” (กรมศิลปากร, 2543, น. 11) อีกลักษณะหนึ่งเป็นการอธิบายความหมายของคำศัพท์คือ ยกคำศัพท์ขึ้นมาก่อน แล้วอธิบายความหมายเช่น “พรรณมว่าจำเรอญ พรชว่าฝน พรชว่าปี ว่าอายุศม” (กรมศิลปากร, 2543, น. 11) หากมีคำศัพท์ที่เขียนใกล้เคียงกันมีความหมายเดียวกันก็นำมาเขียนใส่ไว้ด้วยกันเช่น “เกรี ไกร ว่ากลอง เพรี เวรี้ ไพรี ว่าศัตรู อิริ ธิรุ ว่าศัตรู” (กรมศิลปากร, 2543, น. 12) ลักษณะที่สามคือคำไวพจน์ เป็นการยกตัวอย่างคำที่เขียนต่างกันแต่มีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันมาเขียนรวมไว้ด้วยกันเช่น “เทวา เทพาธิบดี เทวินทร เทเวศ อัมรินท อมรา อมเรศ วัชชรินทรา ตรีเนตร สหัชไนย พันดา เพชรปานี มัคพาฬ โกษี สุขัมบดี เจ้าสุราไลย อินทราธิราช” (กรมศิลปากร, 2543, น. 15) จะเห็นได้ว่าหัวข้อเรื่องอักษรศัพทดังกล่าวนับว่ามี

รายละเอียดมากเพียงพอที่จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเลือกใช้คำในการแต่งคำประพันธ์ได้เป็นอย่างดี และประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่ง คือ เมื่อยกตัวอย่างอักษรศัพท์จบแล้วจะมีย่อหน้าสรุปบอกประโยชน์ของอักษรศัพท์ว่า “เพราะให้ใช้สรรพภาพยกลอนทั้งปวง” (กรมศิลปากร, 2543, น. 17) และเสนอแนะให้ผู้รู้ควรจะเรียนรู้ไว้ดังนี้ “แลนักปราชญ์ทั้งปวงพึงเรียนตามบังคับไว้นี้แลฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 17) จากข้อความนี้ก็ช่วยสนับสนุนว่าการเรียนหวัข้ออักษรศัพท์เป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่จะเป็นกวีอีกด้วย

อย่างไรก็ดี ใน “จินตตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” ไม่ปรากฏหวัข้ออักษรศัพท์อยู่ในฉบับ อาจเป็นด้วยไม่ได้เน้นความสำคัญไปที่ความรู้เกี่ยวกับคำศัพท์ยากจำนวนมาก เพราะไม่ได้ประสงค์ให้ผู้เรียนซึ่งเป็น “กุลบุตร” มุ่งประโยชน์ไปเพื่อการฝึกแต่งคำประพันธ์เท่ากับฉบับพระโหราธิบดี หากแต่เน้นให้ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับอักษรวิไทย เพื่อการอ่าน เขียนภาษาไทยให้ถูกต้องเป็นสำคัญ ผู้แต่งจึงลดทอนเนื้อหาส่วนนี้ลง

2.4 หวัข้อคำที่ใช้ ส ศ ษ ใ ใน “จินตตามณีฉบับพระโหราธิบดี” มีหวัข้อคำที่ใช้ ส ศ ษ ใ สำหรับคำที่ใช้ ส ศ ษ ใช้คำประพันธ์ประเภทสันตติลกฉันท์ 14 เนื้อหาแยกเป็นคำที่ใช้ ส 6 บท คำที่ใช้ ศ 4 บทและคำที่ใช้ ษ 3 บท เนื้อหาแต่ละตอนจะเป็นตัวอย่างคำที่ใช้พยางค์นั้นๆ (ส ศ ษ) ให้สัมผัสคล้องจองกันโดยจะมีพยางค์ที่ต้องการยกตัวอย่างกำกับไว้เมื่อขึ้นต้นบท ส่วนคำที่ใช้ไม้้วน 20 คำ (สรุปจำนวนคำไว้ท้ายคำประพันธ์ที่เป็นตัวอย่างการใช้ไม้้วน) คำที่ใช้ไม้มลาย 80 คำ (สรุปไว้ในลักษณะเดียวกับไม้้วน) ใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 มีเนื้อหาแบ่งเป็นไม้้วน 2 บท ไม้มลาย 11 บท ตอนขึ้นต้นบทมี ใ หรือ ใ กำกับไว้เช่นเดียวกับคำที่ใช้ ส ศ ษ ทั้งนี้ผู้แต่งมิได้อธิบายวิธีการใช้ว่าคำใดควรใช้ ส หรือ ศ หรือ ษ ใ หรือ ใ แต่จากพระคัมภีร์จินตตามณีของพระโหราธิบดี ของนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ (2505, น. 73) กล่าวว่า “แสดงให้รู้ว่าโบราณนั้นเรียนรู้กันจริง ๆ คือ เมื่ออ่านออกเขียนได้แล้ว ต้องเขียนให้ถูกต้องโดยให้ท่องจำคำบังคับ ส. ลอ นี้ไว้เป็นแบบฉบับ ผู้ใดก็ตามถ้าสามารถท่องจำฉันทบทนี้ไว้ได้แล้วก็เป็นอันว่าเขียนหนังสือเกี่ยวแก่คำเหล่านี้ไม่ผิดเลย” และกล่าว

ถึงคำที่ใช้ ษ ว่าเท่าที่มีก็เพียงพอ และยังเป็นคำที่เหมาะสมกับการใช้ในบทกวีด้วย ดังนี้ “คำที่ใช้ ษ. บอ เท่าที่โบราณจารย์ยกมาแต่งให้ท่องจำเพียงเท่านี้ก็เห็นว่าใช้ได้เหมาะสม ถ้อยคำเหล่านี้สำหรับกวีหรือผู้ที่หัดแต่งโคลงฉันท์พึงท่องจำ เพราะในคำธรรมดาสามัญไม่จำเป็นต้องใช้เท่าใดนัก” (ฉันทิขย์ กระแสสินธุ์, 2505, น. 73) นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการใช้ไม้ม้วน ไม้มลายว่าวิธียกตัวอย่างคำนำมาแต่งเป็นกาพย์ยานี 11 นั้น เป็นการแก้ปัญหาได้ดี ดังนี้ “ปัญหาการเขียน ‘ไม้ม้วนไม้มลาย’ มีมาแต่ครั้งโบราณ เพราะดูเหมือนถ้าขาดความสังเกตแล้วจะต้องเขียนผิดกันบ่อย โบราณจารย์เห็นสมควรแก้ปัญหาข้อนี้ จึงได้แต่งเป็น ‘ยานี’ ให้ท่องจำและดูเหมือนจะได้ผลสมบูรณ์เพราะผู้ใดก็ตาม ถ้าท่องจำยานีบทนี้ ได้จะเขียนไม่ตู่คำเลย” (ฉันทิขย์ กระแสสินธุ์, 2505, น. 77) อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อความที่น่าสนใจต่อจากการใช้ ส ศ ษ ใ ใ คือข้อความที่เขียนอธิบายเกี่ยวกับการใช้ ฤ ฤ ฎ ฎ เพื่อประโยชน์ในการแต่งคำประพันธ์ว่า “บุพคณผู้ใดเขียนหนังสือกาพย์โคลงพากย์ฉันท์ให้คู่อักษร 4 คือ ฤ ฤ ฎ ฎ นี้ให้ชอบกับกลอนควรจึงได้มีชอบกลอนอย่าใใ ใไม่รู้่านก็มีผิดเลย รู้่านก็ผิดกันแล ผู้รู้เขียนให้เขียนดังนี้ ชอบฤฤฤให้ใใฤฤ ชอบบริทธิ ให้ใใสริทธิ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 22) จะเห็นได้ว่าคำอธิบายนี้ก็เป็นการสอนให้ใช้ ฤ ฤ ฎ ฎ เพื่อให้เหมาะสมในการแต่งคำประพันธ์เช่นกัน

แม้ใน “จินตตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” จะปรากฏหัวข้อการใช้ ส ศ ษ ใ ใ แต่ไม่มีรายละเอียด ทั้งนี้ผู้แต่งระบุแล้วว่าให้ศึกษาจาก “จินตตามณีเล่มหนึ่ง” ซึ่งหมายถึง “จินตตามณีฉบับพระโหราธิบดี” อาจเป็นด้วยเหตุผลว่าหัวข้อการใช้ ส ศ ษ ใ ใ ในจินตตามณีฉบับดังกล่าวรวบรวมคำที่ใช้ไว้ค่อนข้างครบถ้วนแล้ว หากสามารถท่องจำได้ก็เป็นผลดีในการเขียนคำได้ถูกต้อง ส่วนอีกเหตุผลคือผู้แต่งตั้งใจลดเนื้อหาส่วนนี้ลง เนื่องจากได้กล่าวแล้วว่าบางหัวข้อเป็นคำศัพท์ที่ใช้ในการแต่งคำประพันธ์ ไม่ใช่คำที่ใช้ทั่วไป การลดเนื้อหาส่วนนี้ก็สอดคล้องกับจุดประสงค์ของผู้แต่งที่มุ่งให้จินตตามณีฉบับนี้เป็นแบบเรียนสอนเด็ก ไม่ใช่เน้นที่การแต่งคำประพันธ์เป็นสำคัญ เนื้อหาจึงไม่มากหรือยากเกินวัยของเด็กไทยจะพึงเรียน พิจารณาจากตารางได้ดังนี้

เนื้อหา	ตัวอย่างบทฉบับพระโหราธิบดี และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท และคำอธิบาย
1. การรู้ ต	“๑ สรรพชลาศทรรรมแลลง สปรเสริฐแก่เสาร สบสูตรตติบนิแลลงหา- รแลพเสยสัตยา” (กรมศิลปากร, 2543, น. 18) คำประพันธ์ทั้งหมดเป็นตัวอย่างคำที่ใช้ ต เป็นพยัญชนะต้นและตัวสะกด	“ไม่ได้แยกหัวข้อ ต ศ ษ ใ ใ แต่ผู้แต่งรวมไว้ ตอนที้อธิบายหัวข้ออักษรวิธีหลังจากที่กล่าวถึงเรื่อง เครื่องหมายกำกับอักษรแล้วว่า “๑ ต ตามไม่วุ่นไม่มลาย แกลงลักษณะธิบาย ไว้แจ้งในจินดามณี ๑ เล่มหนึ่งฟังดูด้วยดี เจนจำรัส ที่ทานบรรพราตรสรสอน” (กรมศิลปากร, 2543, น. 89) หมายความว่าให้ศึกษาจากจินดามณีฉบับพระโหรา- ธิบดี จากนั้นก็ไม่ได้กล่าวรายละเอียดได้ไว้
2. การรู้ ศ	“๑ ไพศาศดิขรพิเศศ แลตบทิศธา ศัตุแลศุศุทธธา ครภษไศยรัศมี” (กรมศิลปากร, 2543, น. 19) คำประพันธ์ทั้งหมดเป็นตัวอย่างคำที่ใช้ ศ เป็นพยัญชนะต้นและตัวสะกด	
3. การรู้ ษ	“๑ บุษยาแลเกษณณฤษ เวษมกรษัตรษัตรี โอภาษจักษุมหี รัภษโทษฤษา” (กรมศิลปากร, 2543, น. 19) คำประพันธ์ทั้งหมดเป็นตัวอย่างคำที่ใช้ ษ เป็นพยัญชนะต้นและตัวสะกด	

เนื้อหา	ตัวอย่างบทฉบับพระโหราธิบดี และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท และคำอธิบาย
4. การใช้ ใ	ใ “ใ ใใใใใใใใใ ใครใครใครใคร ใใใใใใใใใใ (กรมศิลปากร, 2543, น.20) คำประพันธ์ทั้งหมดเป็นคำที่ใช้ ใ ซึ่งระบุว่ามี 20 คำ	ทั้งนอกใในใใใใใใใใ อันใใใใใใใใใใใใ (กรมศิลปากร, 2543, น.20)
5. การใช้ ใ	ใ “ใ ใใใใใใใใใใ ใใใใใใใใใใ ใใใใใใใใใใ (กรมศิลปากร, 2543, น.20) คำประพันธ์ทั้งหมดเป็นคำที่ใช้ ใ ซึ่งระบุว่ามี 80 คำ	ทั้งใใใใใใใใใใ ใใใใใใใใใใ (กรมศิลปากร, 2543, น.20)

2.5 หัวข้อตัวอักษรไทย “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” ได้กล่าวถึงการจำแนกอักษรเป็น 3 หมู่ คือ สระ พยัญชนะ 44 ตัว แบ่งออกเป็น 3 หมู่ (เรียกว่า อักษรกลาง อักษรเสียงสูง อักษรเสียงกลาง 24 ตัว อันเหลือจาก 9 ตัวนั้น ซึ่งหมายถึงอักษรต่ำ) เพื่อให้เห็นข้อแตกต่างของแต่ละหมู่ จึงมีคำอธิบายวิธีออกเสียงด้วยคือให้ออกเสียงเป็น 2 เสียงได้แก่อักษร 11 ตัวแถวบนสุดออกเสียงสูงเสมอกัน ส่วนอีก 33 ตัวอ่านเสียงกลางเสมอกัน จากนั้นจึงเป็นการแจกลูกโดยแยกอักษรเป็น 3 หมู่ประสมสระทุกเสียงและบอกวิธีออกเสียงด้วย เช่น

อักษรกลาง 9 ตัว คือ ก จ ฎ ฏ ด ต บ ป อ นี้ “ตัวเบามัก้อง” เมื่อแจก
“ให้อ่านเบาสูงขึ้นที่ 4 ตัว” คือ กิกิฏะ ติติตุตะ อีอิอุอะ นั้น

(กรมศิลปากร, 2543, น. 23)

หรือเมื่อกล่าวถึงหัวข้อการผันอักษรผู้แต่งก็จะนำเสนอไปตามรูปที่ผู้แต่งอธิบายไว้ และระบุวิธีอ่านด้วย เช่น

ขา	ฉา	ผา	ผา	สา	หา
ข้า	ฉ่า	ผ่า	ผ่า	ซ่า	ห่า
ข้า	ฉ่า	ผ่า	ผ่า	ซ่า	ห่า

“จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” อธิบายว่า “คำตันให้อ่านสูงแล้วลดลงไปตามที่ไม้เอกไม้โทนั้น” (กรมศิลปากร, 2543, น. 24) หรือ การผันอักษรกลางก็อธิบายและผันตามรูป ว่า

อักษรกลาง 9 แม่ นั้น คือ ก จ ฎ ฏ ด ต บ ป อ นี้คำตันให้อ่านเป็น
คำกลาง แล้วจึงอ่านขึ้นไปตามไม้เอก แล้วลงไปตามไม้โท “ดังรูปจั่ว” นั้น

ก่า	จ่า	ด่า	ด่า	บ่า
กา	ก้า	จา	จ้า	ดา
ด้า	ตา	ด้า	บา	บ้า

(กรมศิลปากร, 2543, น. 24)

การผันวรรณยุกต์ไปตามภาพที่ผู้แต่งระบุไว้ เช่น ภาพจั่ว จะช่วยให้ผู้เรียนผันวรรณยุกต์ได้ง่ายขึ้น จากนั้นจึงเป็นการผันอักษรกล้ำ การผันคำที่มีตัวสะกดซึ่งผู้แต่งไม่ได้อธิบายรายละเอียดใดๆ จนถึงหัวข้อเครื่องหมาย และตัวสะกดตามมาตราต่างๆ รวมทั้งคำเป็นคำตาย ประเด็นนี้จึงมีคำอธิบายประกอบโดยใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ

ประเด็นที่น่าสนใจคือ การผันวรรณยุกต์ที่มีตัวสะกดในมาตราแม่เกยจะรวมคำที่ใช้ “ว” สะกด ตลอดจนรวมสระเอีย เอียะ เอือ เอือะ เออ เออะ อัว อัวะ เอะ แอะ โอะ เอาะ ไว้ในมาตราแม่เกยด้วย นอกจากนี้การผันอักษรข้างต้นจะมีเพียงวรรณยุกต์ สามัญ เอก และโท เท่านั้น ในขณะที่การอธิบายหัวข้อวิธีเขียนเครื่องหมายวรรณยุกต์ ในหัวข้อต่อมากลับมีวรรณยุกต์ครบทั้ง 4 รูป ดังนี้

๑ อักษรตัวต้นนั้น	คำตรง	กา ¹
สองจึงมีเอกลง	อย่างค่อน	ก่า ²
สามลงไม่โททรง	ถานเลห์ ขอนา	ก้า ³
สี่ลักษณะไม้ตรีช้วน	อยู่ไซรัจกแสดงฯ	
๑ เลขเจ็ดคือรูปไม้	ตรีหมาย	ก้า ⁴
ห้าจตุวาภาปลาย	ที่เท่า	ก้า ⁵
อักษรกลางเบาบาย	เป็นฮา ค่านา	
นักปราชจรงรู้เค้า	ดังนี้อักษรไทยฯ	

(กรมศิลปากร, 2543, น. 31)

ความลึกลับนี้สอดคล้องกับประวัติจินดามณีในหนังสือพระคัมภีร์จินดามณีของพระโหราธิบดี ของนายฉันทิขย์ กระแสสินธุ์ (2505, น. [30]) ที่กล่าวว่า

...พอจะพิสูจน์ได้และน่าเชื่อว่า “จินดามณี” ต้นฉบับเดิมนอกจากถูกเผาผลาญครั้งกรุงศรีอยุธยาแตกแล้ว ฉบับจำลองอื่นๆ ก็พลอยพินาศตามไปด้วย ฉบับที่เหลือให้ศึกษาทางประวัติอักษรศาสตร์กันอยู่ในบัดนี้ คงเป็นฉบับที่ได้รวบรวมตามมีตามเกิด

ภายหลังกรุงศรีอยุธยาพ้นจากเงื้อมมือข้าศึกเท่านั้นเอง ... เห็นจะเริ่มต้นมาแล้วตั้งแต่รัชกาลที่ 1 และที่ 2 จะเห็นได้จากสำนวน “ยี่งำเมืองจีน” อันเป็นความนิยมติดต่อค้าขายกับประเทศจีนที่มีมาแล้วตั้งแต่กรุงธนบุรี ... โดยเฉพาะในรัชกาลที่ 3 ถึงกับนิยมค้ากับเมืองจีนอย่างมากที่สุด...

จากข้อความดังกล่าวหมายความว่า “จินตามณีนับพระโหราธิบดี” ที่สูญหายและรวบรวมขึ้นนั้น กระทำในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และยังเข้าใจว่ามีการแก้ไขเพิ่มเติมข้อความบางประการด้วย ดังที่ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ (2505, น. [41]) กล่าวว่า “น่าสงสัยว่าจะมีการเพิ่มเติมแก้ไขถ้อยคำเหล่านี้ในการลอกคัดในระยะต่อมาบ้าง เพราะมีคำ “**ไม้ตรี ไม้จัตวา**” ซึ่งสมัยพระโหราธิบดีเขียนตำราจินตามณีนั้นยังไม่ได้บัญญัติ “**ไม้ตรี ไม้จัตวา**” ใช้เลย เพิ่งจะมาบัญญัติกันขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง” ความลักลั่นดังกล่าวจึงมีที่มาดังกล่าวอธิบายข้างต้น

ส่วน “จินตามณีนับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” คงจะนำเนื้อหาเรื่องอักษรวิธีไทยมาจาก “จินตามณีนับพระโหราธิบดี” เห็นได้ว่ามีหัวข้อต่าง ๆ ไม่แตกต่างกัน เพียงแต่มีรูปวรรณยุกต์ครบทั้ง เอก โท ตรี และจัตวา อย่างไรก็ตาม ผู้แต่งใช้วิธีอธิบายประกอบหัวข้อต่าง ๆ ได้ชัดเจนกว่า “จินตามณีนับพระโหราธิบดี” เข้าใจได้ว่าผู้แต่งประสงค์จะขยายเนื้อหาเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจหัวข้อนี้อย่างละเอียดชัดเจนขึ้น เนื่องจากเป็นหัวข้อสำคัญเพื่อเป็นแบบเรียนให้เด็กไทยสามารถอ่านเขียนภาษาไทยได้อย่างถูกต้อง หัวข้อนี้ผู้แต่งใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 และกาพย์ฉบัง 16 ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

เนื้อหา	ตัวอย่างบทบัญญัติ และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทบัญญัติ และคำอธิบาย
1. เครื่องหมายกำกับ อักษร	ผู้แต่งใช้วิธีการประเภทของเครื่องหมายมาให้เห็น โดยไม่ได้ระบุวิธีใช้ กล่าวเพียงรวม ๆ ว่าหากจะ ทำงานด้านหนังสือ (สมัยน) จำเป็นต้องมีความรู้ เรื่องดังกล่าว “๑ เปนสมัยนรอพบรู้ วิสัย พินเอกพินโทพินท- สมัญ ฝนทองอีกพองมีน นาค แปดสิ่งนี้ใครรู้ จึ่งให้เป็นสมัยน ๖” (กรมศิลปากร, 2543, น. 32)	ผู้แต่งกล่าวถึงชื่อของเครื่องหมายต่างๆ โดยใช้ คำประพันธ์ประเภทกาพย์ฉบัง 16 ว่า “๑ ฝนทองพองมีนวิสัยน นฤคหิตอันมี อีกหันเอกาทศลกหลาย” (กรมศิลปากร, 2543, น. 89) แล้วจึงอธิบายวิธีใช้เครื่องหมายเหล่านั้นด้วย เช่น อธิบายการใช้ไม่ได้ว่า “๑ คำยาวจักสั้นนั้นใจน อาจรียท้านใจ โอวาทบึงคับปรับปรุง “๑ ควรใส่ตายคู่เข้าผดุง ที่ยาวให้สั้นบรรหาร” (กรมศิลปากร, 2543, น. 88) หรืออธิบายการใช้เครื่องหมายทั้งหมดขาดว่า “๑ หนึ่งทงทมาญผู้เเด็จแจ้งแสดง ส่วอักษรแฝง ซึ่งสืบสกตหนหลัง “๑ ห้ามท่อนให้อ่านบอกลง คับไว้พึงฟัง อย่าอ้างอย่าออกวาที” (กรมศิลปากร, 2543, น. 88)

เนื้อหา	ตัวอย่างบทฉบับพระโหราธิบดี และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท และคำอธิบาย
2. ตัวสะกด คำเป็น คำตาย และการผันวรรณยุกต์	ผู้แต่งแยกแยะให้เห็นว่าคำที่มีตัวสะกดมาตราใด ประสมสระใดจึงเป็นคำเป็นหรือคำตาย และตัวอักษรใดเป็นตัวสะกดในมาตราใดบ้าง ดังนี้ “๑ ส จ ต ถ ท ใช้ กน ญ ร ล พด พ ป ภา น สมมต ข ค ต่างกจ้ง แจกให้เห็นแสดง ๙	นอกจากนี้ยังอธิบายด้วยว่าเครื่องหมายเหล่านี้มีใน <i>จินตามณี</i> เล่มหนึ่งแล้วด้วย ดังนี้ “๑ ฝนทองพองม่านวิญญูณี นฤคหิตอันมี อีกหันทอากาษหลากหลาย “๑ ส สามไม้มนัไม่มลาย แดงลักษณะอธิบายไว้แจ้งใน <i>จินตามณี</i> “๑ เล่มหนึ่งฟังดูด้วยดี เจนจำรัส ที่ผ่านบรรหารสารสอน” (กรมศิลปากร. 2543. น. 89)
	ผู้แต่งอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับอักษรวิธีย่อยใน ทุก ๆ หัวข้อ กล่าวคือ การผันวรรณยุกต์ของอักษร ทั้ง 3 หมู่ ทั้งคำเป็นคำตาย การแยกแยะคำที่มี ตัวสะกดในมาตราต่างๆ ตลอดจนวิธีผันวรรณยุกต์ คำที่เป็นอักษรควบ – อักษรนำด้วย เช่นอธิบายการผันวรรณยุกต์ของอักษร 3 หมู่ ว่าอักษรสูงต่ำผันได้ 3 เสียง แต่อักษรกลางผันได้ 5 เสียง ดังนี้	

เนื้อหา	ตัวอย่างบทฉบับพระโหราธิบดี และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท และคำอธิบาย
๑ แจก ก กา ทานห้าม กิ ก็ ฤ กะ ดาย เกียะเกือะเกอะกะระราย เกะแอะเกะเกะนุ่น เมื่อกล่าวถึงมาตราตัวสะกดและแยกแยะคำเป็นคำตายแล้ว จึงใช้โคลงสี่สุภาพเพียงบทเดียวเพื่อกล่าวถึงการผันวรรณยุกต์ในคำเป็นคำตาย ดังนี้ “๑ กกกดบเหล่านี้ ให้กลบตรึงหลาย กนกกมภิปราย ควรใส่เอกโทผู้ จะเห็นได้ว่าคำอธิบายเพียงบทเดียวทำให้ไม่ชัดเจนเท่าที่ควร เป็นเพียงคำอธิบายโดยรวมๆ เท่านั้น	โดยหมาย แห่งนั้น เรียงทั่ว ไปนา เหล่านี้คำตาย ฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 33)	“๑ อักษรทั้งสามหมู่ สูงต่ำสรรพาทิ ๑ หมู่กลางนั้นสรรห่า กอบกับประดับกัน กำหนดรู้สูงวาจิ แต่สามเสียงคำเนียงหัน เพราะจัดว่าไม่ตรึอัน จึงแบ่งเบญจะบรรหาร” (กรมศิลปากร, 2543, น. 85) ผู้แต่งยังให้รายละเอียดเกี่ยวกับคำที่อยู่ในมาตราแม่เกยด้วย เนื่องจากมีรายละเอียดต่างจากมาตราอื่น ดังนี้ “๑ สามหมู่ล้วนมรณะ แต่เกยเจลดวิธี ๑ เกียะเกือะกับเกะแอะ หญัตติฐอุกษรรพ โดยลักษณะอักษรตรี ทั้งเบนตายก็หลายพรรณ เกอะกัวะแอะและเกะแอะบรร- ทุกทุกแม่ คือ คำตาย” (กรมศิลปากร, 2543, น. 84–85)

เนื้อหา	ตัวอย่างบทฉบับพระโหราธิบดี และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทฉบับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท และคำอธิบาย
		เป็นการอธิบายว่าคำที่อยู่ในแม่เภาคำใดบ้างเป็นคำตาย นอกจากนั้นยังอธิบายคำที่มีตัวสะกดในบางมาตราที่มีลักษณะพิเศษ เช่น แม่กง แม่กม สะกดเพียง 1 ตัว แต่ใช้เกณฑ์ทดแทนได้ เช่น “๑ สกด กง นันตัว ง อีกตัว ม สกด กม ตัวอื่นบร้างนิยม แต่ตัวเดียวทั้งโทษคณา ๑ เหตุใช้เกณฑ์ทด ขจิตรแทนในวาจา ต่างต่างก็มีปรา- กฎขอประกอบสรา” (กรมศิลปากร, 2543, น. 86) ความละเอียดลออในคำอธิบายนี้ ผู้แต่งก็ได้สรุป ตัวอย่างอธิบายไว้อย่างสมบูรณ์ทั้งหมดแล้ว “๑ กลใดไปเผยแพร่สดาร สำเนียงกล้านาน ในเล่มนี้มีบริบูรณ์” (กรมศิลปากร, 2543, น. 89)

2.6 หัวข้อวิธีแต่งคำประพันธ์ “จินตามณิฉบับพระโหราธิบดี” มี 2 หัวข้อ คือโคลงกับฉันท์ ผู้แต่งเริ่มต้นด้วยแผนผังโคลงสี่สุภาพ มีตัวอย่างโคลงสี่สุภาพจาก ลิลิตพระลอ แล้วจึงอธิบายวิธีแต่งโคลงสี่สุภาพ นับว่าเป็นขั้นตอนการนำเสนอที่เป็นไปตามลำดับเหมาะสมดี แต่หลังจากคำอธิบายจะเป็นตัวอย่างโคลง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโคลงลาว⁴ ประเด็นนี้ ธวัช ภูณโณทก (2532, น. 50–51) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า

...ในเรื่องการพัฒนาบทประพันธ์ประเภทโคลงนี้ นักวรรณกรรมเชื่อว่าเป็นรูปแบบ คำประพันธ์ของไทยชาวภาคเหนือสมัยอาณาจักรล้านนายังเจริญรุ่งเรืองอยู่ คือยุคทอง แห่งวรรณกรรมโคลงของภาคเหนือ แต่นักศึกษาทางด้านวรรณกรรมภาคเหนือเชื่อว่า ในสมัยราชวงศ์มังราย วรรณกรรมประเภทโคลงของภาคเหนือเจริญรุ่งเรืองมากและ เป็นต้นแบบของโคลงในภาคกลางสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น...

การวิเคราะห์ดังกล่าวน่าสนใจว่าผู้แต่งอาจประสงค์จะให้ผู้เรียนเห็น ตัวอย่างโคลงลาวจำนวนมาก เพื่อเป็นต้นแบบให้ผู้เรียนมีความสามารถในการ แต่งคำประพันธ์ประเภทโคลงได้ต่อไป อย่างไรก็ตาม การที่ผู้แต่งได้ยกตัวอย่าง โคลงลาวหลายตัวอย่าง เช่น พระยาสิมงายโคลงลาว ข่านาญเกลากลอนโคลงลาว อักษรบังไทโคลงลาว ฯลฯ บางตัวอย่างก็มีลักษณะเป็นกลโคลง ดูจะไม่ครอบคลุม คำอธิบายเท่าที่ควร เพราะคำอธิบายไม่ได้ระบุนิยามพิจารณาโคลงไว้ด้วย

หลังจากอธิบายการแต่งโคลงแล้วเป็นการอธิบายการแต่งฉันท์โดยอธิบาย จากคัมภีร์วุตโตทัย มีบทของจำคำครุ ลหุ มีตัวอย่างคำประพันธ์ประเภทฉันท์ หลายตัวอย่าง เช่น ไตรภูกฉันท์ วสันตดิถีฉันท์ มาลินีฉันท์ ฯลฯ ประเด็นที่น่าสนใจ อีกประเด็นหนึ่ง คือ ช่วงท้ายของหัวข้อนี้ต่อจากโคลงสรุปเรื่อง มีการอธิบายรหัส อักษรเลข เพื่อใช้ถอดรหัสในคำประพันธ์ที่กำหนดไว้ ตลอดจนมีการใช้รหัสอักษร

⁴ โคลงลาวเป็นคำขับของกลุ่มคนลาวที่ตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณริมสองฝั่งแม่น้ำโขง ราชสำนักอยุธยาเรียกร้อยกรองชนิดนี้ว่าโคลงลาว เป็นต้นแบบของโคลงฉันท์ และโคลงสี่สุภาพ ในสมัยอยุธยา

ได้แก่ ไทยนับ 3 ไทยนับ 5 ไทยหลง ฤๅษีแปลงสาร ให้ลองถอดรหัสความจากโคลงกลอนเหล่านี้ นับว่าเป็นวิธีการนำเสนอที่ช่วยให้ผู้เรียนฝึกคิดได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามคำประพันธ์ที่นำมาให้เรียน โดยเฉพาะคำประพันธ์ประเภทฉันทแต่ละชนิดนั้นต้องบังคับทั้ง ครู หลุแตกต่างกันไป ทั้งยังมีตัวอย่างเป็นส่วนใหญ่ไม่เห็นคำอธิบายวิธีแต่งที่ชัดเจน หากนำไปใช้ในการสอนเด็กไทยซึ่งเพิ่งเริ่มเรียนอ่านเขียนภาษาไทย อาจจะยากกว่าผู้ที่เรียนอ่านเขียนมาอย่างคล่องแคล่วแล้ว

ส่วน “จินตตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” (2543, น. 90) กล่าวว่า มีเฉพาะโคลงกับร่าย แต่ดูจะเน้นที่การแต่งโคลง คือ กล่าวถึงวิธีแต่งโคลงสี่สุภาพ โดยเริ่มอธิบายเป็นภาพรวมให้ผู้เรียนรู้จักพิจารณาการแต่งคำประพันธ์ให้ถูกต้องตามธรรมเนียมโบราณ เช่น สัมผัสถูกต้อง เอกโทถูกต้อง ฯลฯ ดังที่กล่าวว่า

...พึงตกแต่งกระทำให้ถูกต้องตามโบราณคະติ อันท่านบังคับไว้ให้ชอบด้วยวางบทแลกลอนพดลคำสัมผัสตามขนบที่สุภาพ แลเอกโทจงถูกถ้วนทุกประการ พึงพิจารณาให้ปราศจากเอกโทษโทโทษ อย่าให้เข้ามาระคนอยู่ได้ดูจบบทที่กระทำไว้ให้เห็นเป็นอย่างนี้...กุลบุตรผู้จะเพียรเรียนรู้ไปในเบื้องหน้านั้น พึงให้พิจารณาร้อยกรองบทกลอนตามขบรวบแบบบังคับไว้ให้เกิด

เนื้อหาช่วงโคลงสี่สุภาพเป็นลำดับขั้นตอนอย่างเหมาะสมเช่นเดียวกับฉบับพระโหราธิบดี ซึ่งอาจนำมาจากฉบับพระโหราธิบดี แต่อธิบายวิธีแต่งโคลงสี่สุภาพชัดเจนกว่า หากผู้เรียนปฏิบัติตามย่อมจะช่วยให้แต่งคำประพันธ์ได้ไม่ยากเกินไป นอกจากโคลงสี่สุภาพแล้ว จะมีตัวอย่างโคลงประเภทอื่นด้วย ได้แก่ โคลงสอง โคลงสาม แผนผังและตัวอย่างโคลงตรีพิพพรรณ โคลงจัตวาทนต์ โคลงตันวิวิธมาลี โคลงตันบาทกฤษร ส่วนร่ายนั้นมิใช่เนื้อหาเป็นบทสรรเสริญพระมหากษัตริย์เป็นรายสุภาพ ร่ายตัน และร่ายกาพย์เท่านั้น ไม่มีคำอธิบายใดๆ

จะเห็นได้ว่าหัวข้อวิธีแต่งคำประพันธ์ใน “จินตามณีฉบับกรมหลวงวงษา-
ธิราชสนิท” จะมีเนื้อหาน้อยกว่า “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” เพราะมีเฉพาะ
โคลงกับร่ายเท่านั้น ไม่มีทั้งโคลงลาว ฉันท์ประเภทต่างๆ กลโคลง หรือรหัสอักษร
แต่อธิบายวิธีแต่งคำประพันธ์ได้ละเอียดกว่า “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” ด้วย
นับเป็นการลดความยากของเนื้อหาอีกหัวข้อหนึ่ง เพื่อประโยชน์ของการเป็น
แบบเรียนที่เหมาะสมของเด็กไทย พิจารณาได้ดังตารางต่อไปนี้

เนื้อหา	ตัวอย่างบทฉบับพระโหราธิบดี และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทฉบับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท และคำอธิบาย
1. ส่วนเริ่มต้นหัวข้อ	แสดงแผนผังคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ และ ตัวอย่างจากลิลิตพระลอแล้วอธิบายข้อบังคับสำคัญ คือ มีคำเอก 7 แห่ง คำโท 4 แห่ง ดังนี้ “๑ สิบเก้าสาวภาพแก้ว กรองสนธิ์ จันทร์มนทลกล สีแก้ว พระสุริยเสด็จลด เจ็ดแห่ง แสดงว่าครูโคลงล้วน (กรมศิลปากร, 2543, น. 35)	เข้าใจว่ามาจากบทฉบับพระโหราธิบดี เพราะจะแสดง แผนผังโคลงสี่สุภาพก่อนจะอธิบายข้อบังคับสำคัญ ของโคลงสี่สุภาพ คือ มีคำเอก 7 แห่ง คำโท 4 แห่ง เช่นกัน “๑ สุนภาพพนสนิบแก้ว กลากกลอน ประกิจเออย สี่ตะศิระวิวร เจ็ดไว้ ต่อสร้อยเสศอักษร บทหนึ่ง สามนา ความปเต็มเตอมได้ ดูอย่างหย่างสะแดงฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 91)
2. การอธิบายวิธีแต่ง โคลงสี่สุภาพ	ใช้โคลงสี่สุภาพจำนวน 4 บท เพื่ออธิบายการแต่ง โคลงสี่สุภาพ ทั้งเรื่องของสัมผัส คำเอก คำโท คำ สร้อย เช่น “๑ ให้ปลายบทเอกนั้น มาพัด ห้าที่บทสองวิจัน ขอบพรั่ง บทสามดูเดี่ยวทัด เบญจนา ปลายแห่งบทสองต้อง ที่ห้าบทหลังฯ (กรมศิลปากร, 2543, น. 36)	ใช้โคลงสี่สุภาพ 6 บท เพื่ออธิบายการแต่งโคลงสี่ สุภาพ มีรายละเอียดเช่นเดียวกับบทฉบับพระโหรา- ธิบดี แต่เสริมข้อสังเกตในการแต่งคำประพันธ์เพื่อ ช่วยในการแต่งโคลงสะดวงขึ้น เช่นการใช้คำตาย แทนคำเอกได้ ดังนี้ “๑ เอกเจ็ดหายากแท้ สุดแสน ชื่นเออย เอกอักษรตายแทน เทียบได้ โทสี่ประหยัดแทน หวงเปลี่ยน หอนจักหาอื่นใช้ ต่างนั้นไปมี ฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 91)

เนื้อหา	ตัวอย่างบทฉบับพระโหราธิบดี และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทฉบับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท และคำอธิบาย
3. การอธิบายวิธีตั้ง คำประพันธ์ประเภท อื่น	ยกตัวอย่างโคลงลาวประเภทต่างๆ และนำเสนอ “หัวใจ” ของการแต่งฉันท์ ว่า “๑ มะนะครุอุลัน ดับกัน มะ กะยะครุอุลัน เสกหน้า ชะระครุอุพัน เนาท่อม กลางนา ชะ ตะตะครุอุอ้า ว่าไว้หนหลังฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 52) มีตัวอย่างฉันท์หลายๆ ชนิด มีรหัสอักษรให้ฝึกถอด ความ แล้วยังสรุปด้วยว่า “นรชนสนใจได้ ชื่อเชื้อเมธา” หมายความว่าผู้สนใจ และคงจะต้องฝึกฝนหัวข้อ เหล่านี้ด้วยย่อมจะได้ชื่อว่าเป็นนักปราชญ์ได้ ซึ่ง คงจะเป็นความจริง เพราะมีรายละเอียดดีมากเมื่อ เทียบกับเด็กที่เริ่มเรียนอ่านเขียนภาษาไทย	นอกจากโคลงสี่สุภาพแล้ว ก็ยังแนะนำโคลงสอง โคลงสาม โคลงตรีพิพวรรณ โคลงจัตวาหัตถี โคลง วิริมาลี และโคลงบาทกฤษร โดยบางบทก็มีการ ยกตัวอย่างโคลงเพื่ออธิบายการแต่งฉันท์ๆ พอเข้าใจ เช่น อธิบายการสัมผัสของโคลงตรีพิพวรรณที่ต่าง กับโคลงสี่สุภาพอยู่ 1 แห่ง ว่า “๑ โคลงหย่างวางฉบับตั้ง นามมี คือชื่อตรีพิพวรรณ พากย์ไว้ ปวงปราชญ์ จุลลควาที เชลลลักษณ์ นีนา กลอนรับที่สามไว้ แต่เบื้องบาทสองฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 93) หรืออธิบายด้วยการเปรียบเทียบกับชื่อของโคลง เช่น โคลงบาทกฤษร ก็เปรียบเทียบการสัมผัสเหมือนการ ก้าวเดินของช้าง เช่น

เนื้อหา	ตัวอย่างบทฉบับพระโหราธิบดี และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท และคำอธิบาย
		“๑ สองรวงดกกลอนห่อนพลงง ผิดพจน์ เจกสีไซของสวรสแดง อย่างฝ้าย ล้ำพิษทั่วทุกบท ถาเคลือน คลายเอย บงดงงบาทข้างซ้าย ต่อตามฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 95) เนื้อหาส่วนนี้นับว่าน้อยกว่า “จินดามณีฉบับพระโหราธิบดี” แต่หากผู้เรียนเป็นเด็ก ย่อมจะเข้าใจง่ายไม่ลำบาก และไม่ต้องจดจำหลาย ๆ หัวข้อเกินไป

2.7 หัวข้อคำสอน ใน “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” ไม่ได้แยกคำสอนเป็นหัวข้อโดยตรง แต่ได้สอดแทรกไว้ในเนื้อหาพอให้พิจารณาได้ เช่นการมีสัมมาคารวะ การยกย่องเทิดทูนพระมหากษัตริย์ การชี้ให้สนใจเรียน และเห็นความสำคัญของการเรียน แต่เนื้อหาไม่เห็นเด่นชัด จึงต้องเป็นหน้าที่ของครูที่จะต้องชี้แนะและอธิบายให้เด็ก ๆ เข้าใจ

เมื่อเปรียบเทียบกับ “จินตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” แล้วเนื่องจากจินตามณีฉบับนี้มีจุดประสงค์เพื่อสอนพระราชโอรสและบุตรหลานของเจ้านาย จึงจำเป็นต้องมีเนื้อหาครอบคลุมทุกหัวข้อที่สำคัญ รวมทั้งคำแนะนำในเรื่องการวางตนให้เหมาะสมด้วย ดังนั้นนอกจากผู้แต่งจะสอดแทรกคำสอนไว้ในเนื้อหาแล้ว ยังมีหัวข้อคำสอนแยกออกมาต่างหากให้ชัดเจน ซึ่งไม่เพียงเป็นการแนะนำให้พระราชโอรสและลูกหลานเจ้านายสนใจและเห็นความสำคัญของการเรียนเท่านั้น ยังต้องวางตนได้อย่างเหมาะสมด้วย คำสอนต่าง ๆ เหล่านี้สามารถนำมาปรับใช้กับคนทั่วไปได้ด้วย โดยในส่วนของคำสอนที่แยกออกมาเป็นอีกหัวข้อหนึ่งนั้น ผู้แต่งมีวิธีการนำเสนอได้น่าสนใจด้วยการแต่งเป็นโคลงกระทู้จำนวนถึง 36 บท (มีทั้งส่วนที่เป็นอารัมภบทและเนื้อหาคำสอน) และนำส่วนของกระทู้มาร้อยเป็นกาพย์สุรางคนางค์ 28 ช่วยให้อ่านจำได้ง่าย ผู้เรียนสามารถซึมซับนำไปสู่การปฏิบัติได้ง่ายด้วย สามารถพิจารณาตัวอย่างเปรียบกับ “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” ได้ดังนี้

เนื้อหา	ตัวอย่างบทสัมภาษณ์พระโหราธิบดี และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทสัมภาษณ์หลวงวงษาธิราชสนิท และคำอธิบาย
คำสอนให้สนใจเรียน ไม่ เกียจคร้าน และให้เห็น ความสำคัญของการเรียน และการทำงาน	ผู้แต่งสอดแทรกคำสอนไว้ในเนื้อหา เช่น “๑ อักษรจัดถัดเนื่อง เป็นสรวรสืบสืบ เขบ็จบวรควรค้ำบ นรชนสนใจได้ “๑ ลิขิตวิจิตรด้วย ดั่งมณีนีจันดารตน อันมีศิริสวัสดิ ใครรู้คือได้แก้ว (กรมศิลปากร, 2543, น. 74) อยู่ในช่วงท้ายของเนื้อหาทั้งหมด ผู้แต่งใช้คำประพันธ์ ประเภทโคลงสี่สุภาพสรุปเพื่อชี้ให้เห็นว่าการเรียน หนังสือทำให้เป็นนักปราชญ์ได้ และยังเป็นประจักษ์ ของมีค่าประดับตัวด้วย หากแต่ไม่ได้กล่าวไปถึงเรื่อง ของการทำงาน	ผู้แต่งสอดแทรกคำสอนไว้ในเนื้อหาเช่นเดียวกับ ฉบับพระโหราธิบดี เช่น “๑ พี่เพียรจำเนียรนียบร้าง และบทแห่งเบรหอนแห โหดร้ายช้านาญลักษณ์แล ตระลึงลวงถึงโคลงฉันท์” “๑ จักเจออุตุเรากุณยศ ทิศดัดค้างงาน เฉลิมเกรียตั้นเรศรภิบาล ภพเฝ้าโยธยา ฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 81–82) ผู้แต่งใช้คำประพันธ์ประเภทพจน์ติดลิลฉันท์ 14 เพื่อ สอนให้ผู้เรียนตั้งใจเรียน อย่าเกียจคร้านเพื่อความ เจริญต่อไป นอกจากนี้ผู้แต่งยังแยกหัวข้อคำสอนไว้เป็นหนึ่ง หัวข้อ โดยนำคำสอนส่วนของกรมการราษฎรเรียง ดัง ตัวอย่าง “๑ เปนข้าราชการ อย่าเกียจคร้าน การงาน ตฤตรอง เข้านอกออกใน อย่าให้ลำพอง จัก กราบทูลฉลอง อย่าได้มุสา ฯ

เนื้อหา	ตัวอย่างบทฉบับพระโหราธิบดี และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท และคำอธิบาย
		“๑ อย่างหนึ่งกับคน ลินบาทคาคบคน ไม่พ้นอาชญา อย่าประจบอย่าประแรง ช่วยแรงวิชา กิจการภราดา จงหมั่นจิตรจำ ฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 102) จากนั้นจึงนำส่วนของกระฐีมาขยายเป็นคำสอน เช่น “๑ เปน หลวงขุนพระทั้ง พญา ข้า พระบาทมุลิกา ราช กิจคิดได้ตรา การ ศักเสอเหนือได้ “๑ อย่า โฉดคุณโทษให้ เกียจ กิจการเปน อย่า หยิงท่านจึงเอน คร้าน นักรักอ้อแอ้ (กรมศิลปากร, 2543, น. 104) ส่วนนี้ ผู้แต่งมุ่งจะสอนให้ตั้งใจทำงาน อย่าเกียจคร้าน จึงจะเป็นประโยชน์แก่ตน

2.8 บทสรุป แม้ “จินตามณีนับพระโหราธิบดี” จะไม่มีการเกริ่นนำ แต่ผู้แต่งได้สรุปเนื้อหาที่ผู้เรียนได้เรียนไปทั้งหมดเป็นโคลงสี่สุภาพจำนวน 7 บท ทั้งยังย้ำให้เห็นประโยชน์ของการเรียนจินตามณีนับนี้ด้วยช่วยให้ผู้เรียนสามารถกลับไปทบทวนหัวข้อต่าง ๆ ที่เรียนไปได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เหมือนเป็นการสรุปบทเรียนให้ผู้เรียนได้เป็นอย่างดี

ส่วน “จินตามณีนับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” มีการเกริ่นนำให้ทราบเนื้อหาทั้งหมดแล้ว ในช่วงท้ายจึงเป็นการถวายพระพรพระราชโอรส ทั้งให้ตั้งพระทัยในการเรียน มีพระจริยาวัตรงดงาม และเจริญพระเกียรติยศ เป็นเสมือนการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้ผู้เรียนมีกำลังใจในการเรียน และปิดท้ายด้วยการแจ้งช่วงเวลาที่ตั้งโดยใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพรวม 5 บท อย่างไรก็ตาม นับเป็นความสมบูรณ์ของจินตามณีนับประการหนึ่ง คือ มีเนื้อหาที่ครบถ้วนทั้งการเกริ่นนำ เนื้อหา และสรุปช่วงท้าย ดังจะเห็นจากตัวอย่างเปรียบเทียบ ต่อไปนี้

ตัวอย่างบทสรุป ฉบับพระโหราธิบดีและคำอธิบาย	ตัวอย่างบทสรุป ฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิทและคำอธิบาย
ผู้แต่งนำหัวข้อเนื้อหาที่เรียนมาไว้ในช่วงสรุป เช่น “๑ จบเสร็จเล่าเรื่องจริงเรื่อง จินตมณีฉบับ หนึ่งคืออักษรศัพท์ ทักดูโตไทแก่ง ๑ หนึ่งคืออักษรตัน ทั้งจำแนกแจแจง ไทเอกนอกแกลง อุโตกายกลอนล้วน เลิศล้ำพิงเรียนฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 73) ช่วงท้ายยังชี้ให้เห็นความสำคัญของการเรียนจินตมณีฉบับนี้ด้วย ดังนี้ “๑ ลิขิตวิจิตรด้วย ดั่งมณีจินดาร์ตน อันมีศิริสวัสดิ ใครรู้คือได้แก้ว ศุภอรรด เลอศแล้ว ใดภาคย์ ค่าแก่ควรเมืองฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 74)	ผู้แต่งเก็บหัวข้อที่เรียนไว้ตั้งแต่แรก จึงสรุปด้วยการถวายพระพร พระราโชวาทให้ตั้งใจเรียน เช่น “๑ ขอพรกมลเลิศเจ้า จอมพรหม ให้พระหน่อชดีย์นิยม พากเพียรเล่าเรียนสม วางพระทัยใช้ชี้ (กรมศิลปากร, 2543, น. 109) ช่วงท้ายเป็นการแจ้งวัน เวลาที่แต่งจินตมณีฉบับนี้ ว่า “๑ พันสองร้อยเอ็ดอ้าง รากขอบเอกศกนัก เดือนห้าฝ่ายสุกรปักษ์ สถลสถลพิษณอิภษรแล้ว เลมสร้างสืบสองฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 110) หมายความว่าผู้แต่งจินตมณีฉบับนี้เสร็จเมื่อวันศุกร์ ขึ้น 1 ค่ำ เดือนห้า ปีระกา จ.ศ. 1211 ตรงกับ พ.ศ. 2392

3. วิธีนำเสนอเนื้อหา หมายถึงวิธีการที่ผู้แต่งใช้เพื่ออธิบายเนื้อหาหัวข้อต่าง ๆ เมื่อเปรียบเทียบ “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” กับ “จินตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” แต่ละฉบับมีลักษณะที่ร่วมกันและลักษณะที่ต่างกัน โดยจะพิจารณาในประเด็นของวิธีการอธิบายเนื้อหาหัวข้อต่าง ๆ วิธีการนำเสนอหลักการจำ และวิธีการกระตุ้นการเรียนรู้

3.1 วิธีการอธิบายเนื้อหาต่างๆ ใน “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” ผู้แต่งใช้วิธีอธิบายเนื้อหาแตกต่างกันไปในแต่ละหัวข้อตามความเหมาะสม ได้แก่ อธิบายวิธีการผันอักษรด้วยการจัดรูปแบบไปตามรูปของการออกเสียง เช่น ผันอักษรกลางเป็นรูปจั่วก็จะวางตัวอย่างเป็น ก่า ก้า กัว อธิบายหัวข้ออักษรวิธีไทยด้วยการแจกลูกก็ช่วยให้การอ่านเขียนภาษาไทยของเด็กแม่นยำขึ้น อธิบายหัวข้อการแต่งคำประพันธ์ด้วยการให้แผนผัง และตัวอย่างโคลงที่แต่งได้ดี มีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจได้ง่าย นอกจากนี้ยังมีวิธีอธิบายหลักสำคัญของเนื้อหาหัวข้อต่างๆ โดยใช้คำประพันธ์ที่คล้องจองกัน ทำให้จดจำได้ง่ายกว่าเป็นความเรียงอธิบาย อย่างไรก็ตาม คำอธิบายนับเป็นส่วนสำคัญอย่างมาก หากอธิบายไม่ชัดเจน อาจส่งผลให้ผู้เรียนมีปัญหาในการทำความเข้าใจก็เป็นได้

ในขณะที่ “จินตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” มีวิธีอธิบายเนื้อหาโดยใช้คำประพันธ์ตลอดทั้งเรื่อง และหลายๆ หัวข้อก็นำมาจากฉบับของพระโหราธิบดี แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่ฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิทมีคำอธิบายที่ชัดเจนและละเอียดลออกว่าทั้งหัวข้ออักษรวิธีไทยและวิธีแต่งคำประพันธ์ จึงทำให้เข้าใจได้ง่ายกว่าฉบับของพระโหราธิบดี

3.2 วิธีการนำเสนอหลักการท่องจำ “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” มีเนื้อหาบางหัวข้อที่ผู้แต่งเห็นว่าผู้เรียนควรจดจำให้ได้ ได้แก่ หัวข้อคำที่ใช้ ส ศ ช ใ ไ ผู้แต่งจึงใช้วิธีนำคำที่ใช้ ส ช ใ มาร้อยเรียงเป็นคำประพันธ์โดยใช้คำประพันธ์ประเภทวสันตดิถีฉันท 14 และกาพย์ยานี 11 ซึ่งคำที่นำมาร้อยเรียงนั้น ผู้แต่ง

รวบรวมนำทั้งหมดหรือเกือบทั้งหมด ทำให้ถ้าผู้เรียนท่องจำได้ย่อมเขียนคำได้ถูกต้องทั้งหมด⁵

ส่วน “จินตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนิท” ไม่ได้กล่าวถึงกลวิธีนี้ไว้ เนื่องจากกล่าวว่าให้ศึกษาจากฉบับของพระโหราธิบดี อย่างไรก็ตาม วิธีการท่องจำในจินตามณีนี้นี้ปรากฏอยู่ในหัวข้อคำสอนที่มีวิธีนำเสนอเป็นโคลงกระทู้ ทำให้ผู้เรียนเข้าใจชัดเจน เนื่องจากมีส่วนของกระทู้เป็นการสรุปรวบยอดคำสอนทั้งหมดแล้วนำคำสอนที่เป็นกระทู้แต่ละตอนมาแตกออกไปเป็นโคลงกระทู้เพื่ออธิบายคำสอนนั้นๆ วิธีการเช่นนี้ ตามหลักจิตวิทยานับเป็นการสร้างแรงจูงใจที่ดี ช่วยให้การเรียนประสบผลสัมฤทธิ์ ดังที่ศรีเรือน แก้วกังวาล (2545, น. 280) กล่าวถึงวิธีสร้างแรงจูงใจภายนอกวิธีหนึ่งคือ “ใช้วิธีการอธิบายที่กระตุ้นความสนใจ” ผลสัมฤทธิ์ในที่นี้น่าจะหมายถึงการทำให้ผู้เรียนจดจำคำสอนได้แม่นยำลึกซึ้งขึ้น

3.3 กลวิธีกระตุ้นการเรียนรู้ โดยปกติแบบเรียนสอนเด็กย่อมต้องมีวิธีการเพื่อกระตุ้นผู้เรียนให้สนใจเรียน สำหรับ “จินตามณีนับพระโหราธิบดี” มีวิธีกระตุ้นเพื่อประโยชน์ในการทำงาน หรือให้คำแนะนำเพื่อประโยชน์ในการเป็นกวีเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้เวลากระตุ้นความสนใจ ผู้แต่งก็ใช้คำแทนผู้เรียนที่แสดงว่าเป็น “คนทั่วไป” ไม่เฉพาะแต่เด็กเท่านั้น ส่วนใน “จินตามณีนับกรรมหลวงวงษาธิราชสนิท” จะเน้นกระตุ้นความสนใจของเด็กไทยเป็นระยะๆ โดยใช้ว่า “กุลบุตร” ซึ่งเหมาะกับนักเรียนที่ยังเป็นเด็กอยู่ ดังนั้นฉบับพระโหราธิบดีจะเห็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนใส่ใจการแต่งคำประพันธ์ ในขณะที่ฉบับพระนิพนธ์กรมหลวงวงษาธิราชสนิท กระตุ้นผู้เรียนที่เป็นเด็กให้ตั้งใจเรียนมากกว่า ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

⁵ ดูรายละเอียดคำอธิบายและหลักฐานการอ้างอิงได้ที่หน้า 194–196

เนื้อหา	ตัวอย่างบทฉบับพระโหราธิบดี และคำอธิบาย	ตัวอย่างบทฉบับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท และคำอธิบาย
1. การกระตือรือร้นในความสนใจในการเรียน	ผู้แต่งกระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจเรียนโดยมักจะเน้นว่าเพื่อการเป็นเสมียน เช่น “๑ เปนเสมียนรอบรู้ วิสัยวิสัย พินเอกพิณโฑพิณทุ- สมาภูคู้ ฝนทองอีกฟองมัน นฤคหิต นันนา แปดสิ่งนี้ใครรู้ สั่งให้เป็นเสมียนฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 32) นอกจากนี้ยังมีหลายช่วงที่เป็นคำแนะนำเพื่อการเป็นกวีแทรกอยู่ในเนื้อหา เช่น “ชื่อว่าสรรพนาม นักปราชญ์จึงประกอบ เพราะให้ใช้สรรพนามพยางค์ ทั้งปวง ถ้าแลมิได้เรียนถ้อยคำทั้งปวง จแปดอักษร ให้เรียนจึงจู้ อักษรใช้ให้ชอบ แลนักปราชญ์ทั้งปวง พึงเรียน ตามบังคับไว้นี้แล ฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 17)	ผู้แต่งบอกให้ผู้เรียนสนใจเรียนตรงๆ โดยใช้คำคมเป็นกากระตุ้น เช่น “๑ กุลบุตรผู้พากเพียร จะเล่าเรียน อย่างนี้แหละ ลักษณะที่ชี้แจง วิจารณ์แจ้งด้วยวิชาฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 86) การสอนไม่ให้เกิดความเบื่อหน่ายในหัวข้อคำสอนนั้น มุ่งเน้น ที่การสอนให้ผู้รู้จักวางตนมากกว่าเน้นเพื่อประโยชน์ ในการทำงานดังที่กล่าวว่า “๑ อย่า ใจคุดนึโทษให้ เลงเหม เกียจ กิจการเปน ประโยชน์แท้ อย่า หยันทานจึงเอน ดูทั่ว หน้า คร้าน นึกมักอ้อแอ้ หอนได้เปนคุณ ฯ” (กรมศิลปากร, 2543, น. 104)

ผลการเปรียบเทียบจินตตามณีสองฉบับจะเห็นได้ว่าการนำ “จินตตามณิ ฉบับพระโหราธิบดี” ไปใช้สอนเด็กไทยอาจจะยังไม่เหมาะสมเท่าที่ควร ด้วยการลำดับเนื้อหาที่ไม่ได้เริ่มจากง่ายไปยาก การนำเนื้อหาบางหัวข้อ เช่น อักษรศัพท มาเรียนก่อนหัวข้อที่เป็นเบื้องต้นของการอ่านเขียนภาษาไทย เช่น อักษรวิธี ตลอดจนคำอธิบายเนื้อหาที่ไม่ชัดเจนเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม การนำไปให้ผู้ที ประสงค์จะเรียนรู้เพื่อการเป็นกวีดูจะเหมาะสมกว่า เพราะมีเนื้อหา มีตัวอย่าง หลากหลาย อีกทั้งยังมีส่วนให้ฝึกฝน เช่น การถอดรหัสอักษร ฯลฯ ซึ่งน่าสนใจ ประกอบกับคำแนะนำกระตุ้นให้ผู้สนใจการเป็นกวีได้พึงปฏิบัติอยู่เป็นระยะ ๆ ทำให้เห็นว่าจุดประสงค์หลักของการแต่ง “จินตตามณิฉบับพระโหราธิบดี” เน้นการ ฝึกเป็นกวีมากกว่าเพียงสอนความรู้ภาษาไทยเบื้องต้นแก่เด็กไทย ในขณะที่ “จินตตามณิฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” จะมีการลำดับเนื้อหาเป็นระบบจากง่าย ไปยาก เนื้อหาไม่ซับซ้อน มีคำอธิบายชัดเจน โดยเฉพาะข้อคิดคำสอนตอนท้ายนั้น เหมาะสมยิ่ง ทำให้ผู้เรียนซึ่งยังอยู่ในวัยเด็กจดจำคำสอนที่คล้องจองได้ง่ายขึ้น อีกด้วย

กรณีที่กล่าวว่า “จินตตามณิฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” มีจุดประสงค์ เพื่อใช้สอนพระราชโอรสและบุตรหลานเจ้านายจึงต้องปรับให้เนื้อหาชัดเจน เข้าใจ ง่าย ก็คงไม่ผิด แต่ต้องคำนึงด้วยว่าไม่ว่าจะเป็นแบบเรียนที่ใช้สอนเด็กกลุ่มใด ก็ควรมีการลำดับเนื้อหา เนื้อหา และคำอธิบายที่ชัดเจนไม่แตกต่างกัน จึงจะทำให้ ผู้เรียนเข้าใจง่าย และหากจะกล่าวว่าการสอนแต่งคำประพันธ์ไม่เหมาะสมกับการ นำมาใช้สอนเด็ก แต่เมื่อพิจารณาว่าเป็นความนิยมของยุคสมัยดังกล่าว ประเด็นนี้ ก็น่าจะอนุโลมว่าใช้ได้ โดยเฉพาะการสอนเฉพาะหัวข้อโคลงกับร่ายเพียงบางชนิด ซึ่งไม่ได้อบรมรวมไว้มาก และไม่มีข้อบังคับเช่น ครู หลุ เท้าการแต่งฉันท หรือ กลบทต่างๆ เช่นใน “จินตตามณิฉบับพระโหราธิบดี” สรุปได้ว่า “จินตตามณิฉบับ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท” สอดคล้องตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ว่าเป็นแบบเรียน สอนเด็กไทยมากกว่า “จินตตามณิฉบับพระโหราธิบดี”

ความเหมาะสมในฐานะแบบเรียนสอนเด็กไทยในจินตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท

ดังที่กล่าวแล้วว่า “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” เป็นแบบเรียนเล่มแรกที่มีความสำคัญต่อวงการศึกษาภาษาไทยอย่างมาก ใช้เป็นแบบเรียนมาเป็นเวลานาน และเป็นต้นแบบของแบบเรียนหลายเล่มในสมัยต่อๆ มาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม จากการเปรียบเทียบจินตามณีทั้งสองฉบับ คือ “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” กับ “จินตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” แล้ว ปรากฏว่า “จินตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” มีการสืบทอดเนื้อหาต่างๆ จาก “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” โดยจะพบว่ามีการเลียนแบบเนื้อหาจากฉบับพระโหราธิบดีมา และยังพบด้วยว่า “จินตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” พยายามปรับให้เหมาะกับการเป็นแบบเรียนสำหรับ “กุลบุตร” มากขึ้น ดังจะพบว่ามี การเพิ่มเนื้อหาบางหัวข้อที่จำเป็นในการเรียนรู้ของผู้เริ่มเรียน ได้แก่ อักษรวิธีไทย และลดเนื้อหาบางหัวข้อ คือ อักษรศัพท์ และการใช้ ส ศ ข ใ⁶ ดังนั้น “จินตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” จึงเหมาะสมจะเป็นแบบเรียนสอนเด็กไทยมากกว่า ดังรายละเอียดเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น ทั้งนี้สามารถนำมาวิเคราะห์ตามเกณฑ์การพิจารณาแบบเรียน เพื่อสนับสนุนความเหมาะสมดังกล่าวได้

ตามเกณฑ์การพิจารณาแบบเรียนเพื่อให้ครอบคลุมลักษณะของแบบเรียนที่ดีนั้น โดยปกติมีหัวข้อต่างๆ ที่ใช้ในการพิจารณา 4 ด้าน ได้แก่ *ด้านส่วนประกอบของหนังสือเรียน* เช่น การพิมพ์ ลักษณะรูปเล่ม คุณภาพของตัวเล่ม ส่วนต่างๆ ในหนังสือ ภาพประกอบ *ด้านเนื้อหา* เช่น ความสอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตร ประโยชน์ในการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน คุณค่าและความน่าสนใจของเนื้อหา ความยาก-ง่ายเหมาะสมกับวัยและระดับชั้นของผู้เรียน *ด้านวิธีเขียนและสำนวนภาษา* เช่น วิธีเสนอเนื้อหา ภาษาที่ใช้อธิบายเข้าใจง่าย ชัดเจน ไม่วกวน *ด้านกิจกรรมและแบบฝึกหัด* เช่น ความสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ การ

⁶ อ่านรายละเอียดของการเพิ่มเนื้อหาและลดเนื้อหาได้ที่หน้า 194-196 และ 199-200

ส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาความคิด การส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นคว้าด้วยตนเอง การนำไปประยุกต์ใช้ได้

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาดังกล่าวย่อมหมายถึงการพิจารณาแบบเรียนในสมัยหลังจากที่มีหน่วยงานดูแลด้านการศึกษาชัดเจน คือ มีกระทรวงศึกษาธิการ มีหลักสูตร และมีการกำหนดให้ใช้แบบเรียนตามหลักสูตรฉบับต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังที่มีสำนักพิมพ์เกิดขึ้นมากมาย และจัดพิมพ์แบบเรียนวิชาต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก จึงต้องมีการแข่งขันกันว่าแบบเรียนของสำนักพิมพ์ใดเป็นแบบเรียนที่เหมาะสมกับผู้เรียน จากที่กล่าวมานี้หากนำเกณฑ์ดังกล่าวมาพิจารณาแบบเรียนในอดีตซึ่งยังไม่มีหลักสูตร ยังไม่มีสำนักพิมพ์ คงจะพิจารณาได้เพียงประเด็นที่เกี่ยวกับเนื้อหาและวิธีเขียนเท่านั้น ดังนั้นจากการศึกษาเกณฑ์ในการพิจารณาแบบเรียนแล้ว ผู้เขียนจะพิจารณา “จินตมณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” ใน 2 ด้าน คือ ด้านเนื้อหาและวิธีเขียน (การนำเสนอเนื้อหา)

1. ด้านเนื้อหา มีประเด็นที่พิจารณา ได้แก่ เนื้อหาถูกต้อง เชื่อถือได้ เนื้อหาช่วยพัฒนาความรู้การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เนื้อหาส่งเสริมคุณค่าทางศีลธรรม และทัศนคติที่ดีงามของผู้เรียน ช่วยให้ผู้เรียนเกิดค่านิยมที่ถูกต้อง นอกจากนี้ปริมาณเนื้อหาแต่ละบทเหมาะสม ไม่ซับซ้อนและไม่ซ้ำซ้อน ดังจะอธิบายรายละเอียดแต่ละประเด็น ดังนี้

1.1 เนื้อหาถูกต้อง เชื่อถือได้ จากการตรวจสอบเนื้อหาใน “จินตมณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” แล้ว พบว่าเนื้อหาและคำอธิบายเนื้อหาทั้งหัวข้ออักษรวิธี และการแต่งคำประพันธ์มีความถูกต้องชัดเจนตามตำราหลักภาษาและฉันทลักษณ์ไทย นอกจากนี้เนื้อหายังน่าเชื่อถือด้วยเพราะประการหนึ่งผู้แต่งจินตมณีฉบับนี้คือกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ซึ่งทรงได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้านอักษรศาสตร์จนเชี่ยวชาญ ทั้งอักษรวิธีไทย และการแต่งคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ จากสำนักของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสดังที่พระองค์ทรงแจ้งไว้อย่างชัดเจนในจินตมณีฉบับนี้ว่า

๑. **ตนตผู้ศิษย์แจ้ง**
กรมขัตติโนรสวัจ-
 ฉบับแบบแบบยลชัด
 ทวถ้องลบกงกัก

เจนอรรถ
 นาทชี
 เชลงหลาก หลายฤา
 รอบรู้ครูกกลอน ฯ

(กรมศิลปากร, 2543, น. 101)

ดังนั้นจึงมั่นใจได้ว่าเนื้อหาจะต้องถูกต้องและน่าเชื่อถือ ประการต่อมา ดังที่กล่าวแล้วว่าผู้แต่งได้นำเนื้อหามาจาก “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” จึงยังเป็นการย้ำว่าจินตามณีฉบับนี้ถูกต้องและน่าเชื่อถือ เพราะ “จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี” ได้ใช้เป็นแบบเรียนมาเป็นเวลานาน ทั้งยังเป็นต้นแบบของแบบเรียนสมัยต่อๆ มาอีกด้วย และประการสุดท้าย แม้หัวข้อด้านการแต่งคำประพันธ์ในจินตามณีฉบับนี้จะเน้นให้ผู้เรียนศึกษาโคลงกับร่าย ไม่ใช่โคลงกับฉันท์เช่นในฉบับพระโหราธิบดี แต่ก็ยังคงน่าเชื่อถือในด้านความถูกต้อง เนื่องจากดังที่กล่าวแล้วว่ากรมหลวงวงษาธิราชสนิททรงเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรศาสตร์ และทรงถนัดด้านการแต่งคำประพันธ์ชนิดต่างๆ รวมทั้งคำประพันธ์ประเภทโคลงซึ่งปรากฏให้เป็นที่รู้จัก เช่น *โคลงนิราศพระประธม* หรือ*โคลงภาษิตัดตน*ซึ่งได้จารึกไว้ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามด้วย ดังนั้นเนื้อหาคำประพันธ์ที่อยู่ในจินตามณีฉบับนี้จึงถูกต้องและเชื่อถือได้

1.2 เนื้อหาปูพื้นฐานความรู้สู่การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ในจินตามณีฉบับนี้ ผู้แต่งเริ่มต้นเนื้อหาด้วยหัวข้ออักษรวิธีซึ่งเป็นความรู้เบื้องต้นของผู้เริ่มเรียน เมื่อผู้เรียนมีความรู้ด้านอักษรวิธีครบถ้วนแล้ว ต้องรู้จักนำความรู้ดังกล่าวมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ เช่น การนำความรู้เกี่ยวกับคำเป็นคำตาย การผันวรรณยุกต์เอกโทมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ให้ถูกต้องตามแบบแผน เนื่องจากเป็นข้อกำหนดสำคัญในการแต่งโคลง ดังที่ผู้แต่งกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าข้อบังคับเรื่องคำเอกคำโทในการแต่งคำประพันธ์สำคัญมาก ดังนั้นที่ใดต้องใช้คำเอก แต่หาไม่ได้ก็อาจใช้คำตายแทนที่ได้ ส่วนคำโทนั้นไม่สามารถใช้คำใดแทนได้เลย นอกจากนี้ยังต้องระวังอย่าใช้คำเอกคำโทผิดที่ด้วย เพราะการแต่งโดยใช้คำเอกคำโทผิดที่จะไม่มีใครยกย่อง ดังนี้

๑ เอกเจ็ดหายากแท้	สุดแสน เข็ญเอ๋ย
เอาอักษรตายแทน	เทียบได้
โทสประหยัดแทน	หวงเปลี่ยน
หอนจกหาอื่นใช้	ต่างนั้นไปมี ฯ
๑ เอกโทผิดที่อ้าง	ออกนาม โทษนา
จงอย่ายลหย่างตาม	แต่ก็
ผจงจิตรคิดพยายาม	ถูกต้อง แท้แท้
ยลเยี่ยงปราชสลับปลื้	แปลลั่นสรรเสริญ ฯ

(กรมศิลปากร, 2543, น. 91-92)

เนื้อหาที่ผู้แต่งกำหนดให้ผู้เรียนเรียนดั่งข้างต้นนี้ นับเป็นการปูพื้นความรู้ให้ผู้เรียนได้นำไปประยุกต์ใช้ กล่าวคือ เป็นความรู้ที่ให้ผู้เรียนค่อย ๆ พัฒนาจากเนื้อหาเบื้องต้น จากนั้นผู้เรียนต้องค่อย ๆ ประมวลความรู้ดังกล่าวมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ให้ถูกต้อง จึงไม่เป็นเพียงการปูพื้นความรู้ ยังพัฒนาความรู้และนำไปสู่การใช้ทักษะการคิดเพื่อนำความรู้มาใช้ด้วย เช่น การคิดวิเคราะห์ก็คือคิดพิจารณาแยกแยะเนื้อหาทั้งด้านอักษรวิธี และการแต่งคำประพันธ์ที่เรียนมาทุกแง่มุม เพื่อให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ แล้วสามารถคิดสังเคราะห์ความรู้ต่าง ๆ นั้นมาใช้ในการสร้างงานประพันธ์ของตน ตลอดจนการคิดประยุกต์ความรู้ที่ได้เรียนมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ทั้งการเรียนอักษรวิธีเพื่อนำมาใช้ในทักษะการสื่อสารทั้ง 4 ทักษะ หรือการประยุกต์ความรู้ด้านการแต่งคำประพันธ์มาใช้ในสังคมตามความนิยมของยุคสมัยนั้นด้วย

1.3 เนื้อหาส่งเสริมคุณค่าทางศีลธรรม ทศนคติที่ดั่งาม ช่วยให้ผู้เรียนเกิดค่านิยมที่ถูกต้อง ตามหลักจิตวิทยากล่าวถึงผู้เรียนในวัยเริ่มเรียนว่า “เป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมมากที่สุดที่จะสอนให้เด็กเรียนรู้ว่าพฤติกรรมใดถูกผิด – ดีชั่ว” (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2545, น. 267) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าจินตภาพนี้มีเนื้อหาหัวข้อคำสอนที่โดดเด่น ถ้าผู้เรียนนำไปปฏิบัติ ย่อมจะช่วยขัดเกลาจิตใจให้ผู้เรียนเป็นคนดีได้ ผู้แต่งจึงพยายามสอนในทุก ๆ ประเด็น ทั้งการส่งเสริมให้อยู่ในศีลในธรรมและส่งเสริมให้มีทัศนคติอันดีงาม เช่น อย่าเป็นคนพุดปด ดังตัวอย่าง

๑ ออย่า ปตริราชเจ้า
ได้ แต่ล้าคดโกง
มุ ทลุเลห์ล้าโพง
สา ระพัดจะรู้

จรรโลง โลกย์เฮย
กากผู้
พุดพล่ำ
ไลลวันเหลวไหล ฯ

(กรมศิลปากร, 2543, น. 105)

จากคำสอนข้างต้น ผู้แต่งชี้ให้เห็นว่าการพุดปด พุดพล่ามนั้นเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ เรื่องนี้เป็นหัวข้อสำคัญหัวข้อหนึ่งตามหลักเบญจศีล การนำมาสอนไว้ในที่นี้ จะทำให้ผู้เรียนวัยเด็กจดจำได้ว่าสมควรงดเว้นความประพฤติดังกล่าว

คำสอนให้อยู่ในศีลธรรมอันดีงามอีกประการหนึ่งที่สำคัญคือ สอนให้เชื่อในเรื่องบาปบุญคุณโทษ เพราะเป็นความเชื่อสำคัญตามหลักพระพุทธศาสนาที่จะทำให้ผู้เรียนตระหนักว่าบาปกรรมมีจริง จึงควรละเว้นการกระทำอันเป็นบาปทั้งหลาย ดังตัวอย่าง

๑ เกรง ไภยมัจจุราชนั้น
บาป จักนำตนประดัก
กลัว เวรเร่งระว่างรัก
กาม์ ออย่าทำกาม์สิ้น

จงหนัก
ประเดิดดิน
ชาลัจ ศิลนา
ศุขแท้เสวยสวรรค ฯ

(กรมศิลปากร, 2543, น. 107)

นอกจากนี้คำสอนยังส่งเสริมให้มีทัศนคติที่ดีงาม มีค่านิยมถูกต้อง เช่น การรู้จักปฏิบัติตนสุภาพเรียบร้อย ดังตัวอย่าง

๑ จัก ฝ้าท้าวอย่าได้
กราบ พระบาทมุสิก
ทูล กิจอย่าถลึงถลา
ฉลอง แต่เรียบเรียบร้อย

เจรจา
สดับถ้อย
ถล้าถลาก ไกลแฮ
เรื่องรู้จึงทูล ฯ

(กรมศิลปากร, 2543, น. 105)

เป็นการสอนให้ปฏิบัติตนเหมาะสม สุภาพเรียบร้อยต่อหน้าเจ้านาย ความเหมาะสมในที่นี้ใช้ทั้งในการประพฤติปฏิบัติ และในการพูดจาด้วย

หากผู้เรียนยึดมั่นในคำสอนต่าง ๆ เหล่านี้ และปฏิบัติตามอย่างสม่ำเสมอ ย่อมทำให้จิตใจอ่อนโยนได้ ดังที่ผู้แต่งกล่าวไว้ว่าหากระลึกถึงคำสอนอยู่เสมอ ๆ จะทำให้จิตใจที่แข็งกระด้างกลับอ่อนโยนลง ดังนี้

๑ ให้ วิจารณ์อ่านศุภสรวัย	สารสอน นี้อย
ดู ทำนุกทำนองกลอน	กล่าวอ้าง
ล้า ภาคว่าเข้านอน	อย่านิ่ง อยู่หนา
นำ จิตรที่แขงกระด้าง	อ่อนได้ดิบดี ๆ

(กรมศิลปากร, 2543, น. 103)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจึงเห็นได้ว่าเนื้อหาใน “จินตามณีนัยบัพกรมหลวง-วงษาธิราชสนิท” ช่วยส่งเสริมศีลธรรมจรรยา และทัศนคติ ค่านิยมที่ดีงามให้แก่ผู้เรียนอย่างแท้จริง

1.4 ปริมาณเนื้อหาแต่ละบทเหมาะสม ไม่ซับซ้อนและไม่ซ้ำซ้อน
จะเห็นได้ว่าเนื้อหาในจินตามณีนัยบัพนี้มีหัวข้อใหญ่ ๆ 3 หัวข้อ ได้แก่ อักษรวิธีไทย คำประพันธ์ และคำสอน ในส่วนของหัวข้ออักษรวิธีไทย ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อย่อย ๆ คือ การแบ่งอักษรเป็น 3 หมู่ การผันอักษร อักษรควบกล้ำ-อักษรนำ ตัวสะกด เครื่องหมายกำกับอักษรต่างๆ ซึ่งหัวข้อย่อยๆ เหล่านี้มีเพียงพอ ชัดเจน และสอดคล้องกับจุดประสงค์ที่ต้องการให้ผู้เรียนอ่านเขียนภาษาไทยได้อย่างเหมาะสมแล้ว หัวข้อใดที่ผู้แต่งเห็นว่าเคยกล่าวไว้ใน “จินตามณีนัยบัพพระโหราธิบดี” และเห็นว่าอาจจะทำให้ยากเกินระดับเบื้องต้น หรืออาจเหมาะกับจุดประสงค์เพื่อการแต่งคำประพันธ์มากกว่า เช่น การใช้ ส ศ ษ ใ ไ อักษรศัพท์ ก็จะไม่นำมากล่าวซ้ำอีก หรือลดลงให้พอเพียงกับการเรียนเบื้องต้นจริงๆ จึงนับว่าไม่มีความซ้ำซ้อนหรือซับซ้อนเกินไป

หัวข้อต่อไปคือการแต่งคำประพันธ์มีเพียงโคลงกับร่ายเท่านั้น ซึ่งนอกจากการสัมผัสแล้ว ก็จะมีเรื่องของคำเอก คำโทที่เป็นความรู้สำคัญเพื่อประโยชน์ในการแต่งคำประพันธ์ทั้งสองชนิด จึงเห็นได้ว่าผู้แต่งจะอธิบายการใช้วรรณยุกต์เอกโทค่อนข้างละเอียดในช่วงของหัวข้ออักขรวิธีไทย เพราะนอกจากจะเป็นประโยชน์เรื่องการอ่านเขียนคำได้ถูกต้องแล้ว ยังเป็นประโยชน์ในการแต่งคำประพันธ์ประเภทโคลงกับร่ายอีกด้วย การอธิบายประเด็นนี้จึงเป็นประโยชน์ในการเรียนรู้ทั้งสองหัวข้อ ดังตัวอย่างที่กล่าวถึงการผันวรรณยุกต์ในคำตายว่าไม่ต้องใส่วรรณยุกต์เอกโท เพราะเป็นเสียงเอกอยู่แล้ว ดังนี้

๑ ผีพวงอักษรตาย

เอกโทพึงว่างเว้น

๑ เพราะเหตุสำเนียง

แทนเอกประเทียบทาร์

ทั้งหลายกลางบร้างเหิน

จะประกอบบชอบการ

เปนเสียงเอกทุกคำขาน

โบราณใช้ในโคลงสละแดง

(กรมศิลปากร, 2543, น. 84)

ปริมาณของเนื้อหาหัวข้อการแต่งคำประพันธ์ก็ไม่มากเกินไป แม้ผู้แต่งจะมีความรู้อย่างมากในการแต่งคำประพันธ์หลายชนิด แต่ถ้าพิจารณาแล้ว ความรู้จำเป็นในการแต่งโคลงกับร่ายเป็นเรื่องเดียวกัน คือคำเอก คำโท ผู้เรียนจึงไม่ต้องจดจำเนื้อหาหลาย ๆ หัวข้อ จนอาจทำให้ผู้เรียนซึ่งอยู่ในวัยเด็กสับสน นับว่าปริมาณเนื้อหาเหมาะสมกับวัย

อีกหัวข้อหนึ่งคือหัวข้อคำสอนซึ่งผู้แต่งแยกเนื้อหาออกมาชัดเจน เป็นโคลงกระทู้ถึง 29 บท แต่ก็ไม่นับว่ามีปริมาณมากเกินไป ด้วยเป็นหัวข้อที่เหมาะสมกับช่วงวัยนี้มาก ดังที่กล่าวแล้วว่าหากสอนให้เด็กวัยนี้รู้ว่สิ่งใดดี สิ่งใดชั่ว จนเขาเข้าใจได้อย่างดี เขาจะฝังใจ และติดเป็นนิสัยจนเป็นผู้ใหญ่

จะเห็นได้ว่า “จินตตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” จึงมีปริมาณของเนื้อหาเหมาะสม ไม่ซับซ้อน และไม่ซ้ำซ้อนสมควรเป็นแบบเรียนที่ดีสำหรับเด็กไทยได้

2. ด้านวิธีเขียน (การนำเสนอเนื้อหา) มีประเด็นพิจารณา ได้แก่ การลำดับเนื้อหาจากง่ายไปหายาก เหมาะสมกับวัย ความสนใจ และความสามารถของผู้เรียน การอธิบายเนื้อหาละเอียด ชัดเจนเข้าใจง่ายไม่วกวน และวิธีนำเสนอเนื้อหาที่น่าสนใจ ชวนอ่าน กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักคิดและค้นคว้าด้วยตนเอง ดังจะอธิบายรายละเอียดแต่ละประเด็น ดังนี้

2.1 การลำดับเนื้อหาจากง่ายไปหายาก เหมาะสมกับวัย ความสนใจ และความสามารถของผู้เรียน การลำดับเนื้อหาในจินตมณีนีฉบับนี้ แม้กรมหลวงวงษาธิราชสนิทจะทรงนำเรื่องมาจาก “จินตมณีนีฉบับพระโหราธิบดี” แต่พระองค์ทรงจัดระบบการเรียนรู้ใหม่โดยเริ่มจากหัวข้อตัวอักษรไทย แล้วจึงประสมอักษรผันวรรณยุกต์ จากคำที่ไม่มีตัวสะกด คำที่เป็นอักษรควบ จนถึงคำที่มีตัวสะกดมาตราต่างๆ เมื่อมีความรู้การอ่านเขียนคำไทยแล้ว จึงเป็นการใช้เครื่องหมายกำกับอักษรเพื่อเขียนคำที่ยากขึ้น เช่น คำเสียงยาวจะทำให้เสียงสั้นต้องใช้ไม้ไต่คู้ คำที่ใช้ไม้ทัณฑฆาตห้ามออกเสียง ซึ่งหัวข้ออักษรวิธีไทยนั้นเป็นหัวข้อที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียนด้วย ดังที่ศรีเรือน แก้วกังวาล (2545, น. 270) กล่าวถึงวัยเด็กช่วงที่เริ่มเรียนว่า “เป็นระยะเวลาที่เป็นการ ‘วางรากฐานทางการศึกษา’ ด้านความรู้พื้นฐาน ด้านการอ่าน การเขียน การคิดเลข การพัฒนาทักษะที่ประณีตขึ้น” และก่อนจะขึ้นหัวข้อการแต่งโคลงกับร่าย ผู้แต่งจะแนะนำให้ผู้เรียนไปศึกษาคำที่ใช้ในจินตมณีนีเล่ม 1 คือเริ่มจากรู้วิธีอ่านเขียนคำได้ถูกต้องแล้ว จึงให้จดจำคำที่ใช้ ส ศ ษ ใ ไ เหล่านี้ เพื่อให้เขียนคำได้ถูกต้อง และเพื่อประโยชน์ในการแต่งคำประพันธ์ต่อไปด้วย ดังที่ผู้แต่งอธิบายว่า

...อนึ่ง ถ้าลูกบุตรเรียนรู้ในพิธีอักษรสามแลไม่ม้วนไม่มลายแล้ว ก็ให้พึงพิริยพิจารณาให้รู้ในพิธีจะกระทำซึ่งบท แกลลอน คือ ร่ายสุภาพ ร่ายด้น ร่ายกาพย์ โคลงสอง โคลงสาม โคลงสุภาพ และโคลงจัตวาทัณฑ์ ตรีพิตรพรรณ แลโคลงด้นวิริยมาลี บาทกฤษร แลพึงตกแต่งกระทำให้ถูกต้องตามโบราณคະติ อันท่านบังคับไว้ให้ชอบด้วยวางบทแกลลอนพัดลำผัษตามชนบทที่สุภาพแลเอกโทษถูกถ้วนทุกประการ...

(กรมศิลปากร, 2543, น. 90)

เมื่อผู้เรียนจดจำเนื้อหาได้ตามลำดับ และคงต้องทำความเข้าใจทั้งเนื้อหา และหลักเกณฑ์ต่างๆ ได้แล้ว จึงเป็นการนำสิ่งที่จดจำและเข้าใจแล้วไปใช้ ได้แก่ หัวข้อการแต่งคำประพันธ์ประเภทโคลงกับร่ายซึ่งเป็นวิชาชั้นสูง ต้องมีความรู้ ทั้งการสัมผัสและคำเอกคำโท ทำให้ผู้เรียนติดตามเนื้อหาได้ง่าย เพราะจะเริ่ม เรียนจากเรื่องง่าย เป็นความรู้เบื้องต้นของการอ่านเขียนภาษาไทย จนถึงเรื่อง ที่ยากขึ้น และแม้เรื่องที่ยากขึ้นนั้นจะเป็นเรื่องของการแต่งคำประพันธ์ แต่เนื่องจาก เป็นความนิยมและเป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจในยุคสมัยนั้น จึงไม่ใช่เรื่องที่ยาก เกินไป ทั้งยังเป็นการเรียนตามลำดับขั้นตอนที่เหมาะสมด้วย คือ จดจำ เข้าใจ และนำไปใช้ ซึ่งผู้แต่งก็ไม่ได้เร่งรัดให้ผู้เรียนต้องปฏิบัติให้ได้ในทันที เห็นได้จาก คำอธิบายของผู้แต่งว่าผู้แต่งยืดหยุ่นให้ผู้เรียนตามความสนใจ มิใช่บังคับให้ต้อง เร่งเรียนรู้ ดังที่กล่าวว่า “กุลบุตรผู้จะเพียรเรียนรู้ไปในเบื้องหน้านั้น พึงให้พิจารณา ร้อยกรองบทกลอนตามขบวรแบบบังคับไว้ให้เกิด” (กรมศิลปากร, 2543, น. 90) นับว่าจินตตามณีฉบับนี้จัดลำดับเนื้อหาได้เหมาะสมตามความยากง่าย เหมาะกับ วัยและความสนใจของผู้เรียนด้วย

2.2 การอธิบายเนื้อหาละเอียด ชัดเจน เข้าใจง่ายไม่วกวน ในจินตตามณี

ฉบับนี้มีการอธิบายประกอบเนื้อหาเป็นช่วง ๆ กล่าวคือ การอธิบายประกอบหัวข้อ อักษรวิธีไทยซึ่งใช้ทั้งกาพย์ยานี 11 และกาพย์ฉบัง 16 โดยอธิบายทุกๆ หัวข้อ จากนั้นก่อนเริ่มหัวข้อคำประพันธ์ก็มีความเรียงอธิบายให้พึงระวังในการแต่ง คำประพันธ์ แล้วจึงอธิบายการแต่งโคลงสี่สุภาพเป็นโคลงสี่สุภาพ นอกจากนี้ ก่อนขึ้นหัวข้อคำสอนก็มีการเกริ่นให้ทราบเหตุผลว่าแต่งคำสอนเพื่อเป็นการ เตือนสติ จึงกล่าวได้ว่ามีการอธิบายเนื้อหาอย่างชัดเจน เห็นได้จากที่กรมหลวง- วรรณราชสนธิยังได้กล่าวไว้ว่าเนื้อหาในเล่มนี้สมบูรณ์ ดังนี้

๑ กลใดไปเผยแพร่สดาร
ในเล่มนี้มีบริบูรณ์ ฯ

สำเนียงสำนวน

(กรมศิลปากร, 2543, น. 89)

นอกจากนี้ในเล่มยังมีการเกริ่นนำเนื้อหาว่าผู้เรียนต้องเรียนหัวข้อใดบ้าง ช่วยให้เห็นภาพของเนื้อหาที่เรียนทั้งหมด อีกทั้งเมื่อจะขึ้นหัวข้อแต่ละหัวข้อจะใช้กลวิธีเกริ่นนำเพื่อให้ผู้เรียนทราบที่กำลังจะเปลี่ยนหัวข้อ แต่เป็นการเกริ่นในลักษณะต่าง ๆ กัน คือ มีคำไหว้ครูเมื่อจะขึ้นหัวข้ออักษรวิธี มีคำอธิบายย่อแก้วและยกย่องพระมหากษัตริย์เมื่อจะขึ้นหัวข้อการแต่งคำประพันธ์ มีบทชมเมือง บทเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ บอกเหตุผลการแต่งเมื่อจะขึ้นหัวข้อคำสอน วิธีการในลักษณะเดียวกันเช่นนี้ช่วยให้ผู้เรียนติดตามเนื้อหาง่ายขึ้น (คล้ายกับเวลาขึ้นเนื้อหาบทใหม่แต่ละบท ในการแต่งตำราปัจจุบัน) ตอนท้ายยังมีการสรุปด้วยการถวายพระพร และระบุเวลาที่แต่ง จึงนับว่าเป็นกลวิธีที่ช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น ทั้งยังไม่สับสนวุ่นวายอีกด้วย

2.3 วิธีนำเสนอเนื้อหาที่น่าสนใจ ชวนอ่าน และกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักคิดและค้นคว้าด้วยตนเอง จินตมณีนีฉบับนี้มีวิธีนำเสนอเนื้อหาในช่วงของการอธิบายอักษรไทยเช่นเดียวกับฉบับพระโหราธิบดีดังกล่าวมาแล้ว นับว่าวิธีนำเสนอเนื้อหาที่น่าสนใจ โดยเฉพาะหัวข้ออักษรวิธีที่มีการจัดรูปแบบไปตามรูปของการออกเสียงเช่นเวลาสอนการผันวรรณยุกต์ การแจกลูก ทำให้ผู้เรียนอ่านเขียนได้แม่นยำขึ้น การอธิบายเนื้อหาแต่ละหัวข้อโดยใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์และโคลง คำคล้องจองในคำประพันธ์ย่อมทำให้ชวนอ่านและจดจำเนื้อหาได้ง่าย วิธีการนำส่วนของกระตุ้นในหัวข้อคำสอนมาแต่งเป็นกาพย์สุรางคนางค์ 28 แล้วแต่งขยายคำสอนเป็นโคลงกระทู้ก็ช่วยให้ผู้เรียนจดจำคำสอนได้สะดวกขึ้น นอกจากนี้ผู้แต่งยังมีวิธีการกระตุ้นผู้เรียนให้รู้จักคิดหรือฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง เช่น กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักคิดพิจารณาเกี่ยวกับการแต่งคำประพันธ์ และฝึกให้รู้จักสังเกตข้อแตกต่างของคำประพันธ์ ในที่นี้คือความแตกต่างระหว่างร่ายสุภาพกับร่ายด้น ดังนี้ “ประการหนึ่งพึงให้พิจารณากลอนร่ายนั้น ถ้ากลอนสุภาพรับด้วยสุภาพเอกรับตามเอก โทรับตามโท ทั้งร่ายสุภาพแลด้นนแปลกกันแต่ที่บทส่ง อย่างพึงสงสัยเลย” (กรมศิลปากร, 2543, น. 90) แม้แต่วิธีอธิบายเนื้อหาโดยใช้คำประพันธ์ก็นับเป็นการกระตุ้นให้คิดด้วย ผู้เรียนจะต้องติดตามเนื้อหาในคำประพันธ์นั้นว่า

ผู้แต่งประสงค์จะอธิบายสิ่งใด หรือคิดตามคำสอนที่ผู้แต่งฝากไว้ให้ว่าสอนเรื่องใด เป็นต้น

ส่วนการกระตุ้นให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัตินั้น จะเห็นได้ว่ามีหลายตอนที่ผู้แต่งใช้วิธีสร้างแรงจูงใจผู้เรียน สอดคล้องกับที่ศรีเรือน แก้วกังวาล (2545, น. 279) กล่าวถึง เช่น “สร้างความเชื่อมั่น สร้างความรู้สึกที่ดี ให้เด็กรู้สึกถึงคุณค่าของการศึกษา ยกย่อง ชื่นชม” ดังตัวอย่างการกล่าวยกย่อง ชื่นชม ต่อไปนี้

๑ กุลบุตรผู้พากเพียร

ลักษณะที่ชี้แจง

จะเล่าเรียนอย่างหนักแน่น

วิจารณ์แจ่งด้วยปริชา

(กรมศิลปากร, 2543, น. 86)

ผู้แต่งใช้วิธีทั้งชื่นชมและสร้างความรู้สึที่ดีให้ผู้เรียน โดยกล่าวว่าผู้เรียนมีความพากเพียร และสร้างความเชื่อมั่นด้วยว่าผู้เรียนเข้าใจบทเรียนได้เพราะมีความสามารถอีกด้วยนอกจากนี้ผู้แต่งยังทั้งยกย่อง ชื่นชม สร้างความรู้สึที่ดี ๆ อีก เช่น การถวายพระพรในตอนท้ายของเรื่อง หรือการแทนผู้เรียนว่า “บัณฑิต” หรือ “ปราชญ์” ดังตัวอย่าง

๑ โคลงกำหนดหนึ่งนาม

เสนอบัณฑิตประดิษอ้าง

คือโคลงสามสิบสี่

โอบอุ้มเดือนเดือนเชษฐ ๗

(กรมศิลปากร, 2543, น. 92)

วิธีการกระตุ้นด้วยการสร้างแรงจูงใจนี้ย่อมจะมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนมีกำลังใจในการคิด นำไปสู่การค้นคว้าและการปฏิบัติต่อไป เช่น มีการกระตุ้นและชักชวนให้ผู้แต่งโคลงฉันวิจิตรมาลี ว่า

๑ เชลกลโคลงอย่างด้นน
เสนอชื่อวิริธมาลี
ปวงปราชท่วทวยหลาย
ยลย่งฉบับพันซ์

บรรยาย
เล่ห์นี่
นิพนธ์เล่น เทอญพ้อ
เช่นแถลง ฯ

(กรมศิลปากร, 2543, น. 94)

การใช้คำว่า “ปราชญ์” ในโคลงข้างต้นนับเป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจจะแต่งคำประพันธ์ชนิดนี้ ผู้เรียนย่อมรู้สึกดีและมีความเชื่อมั่น เพราะผู้แต่งมองว่าผู้เรียนเป็น “ผู้รู้” อีกทั้งการใช้วิธีเชิญชวนแทนการบังคับให้ปฏิบัติ ยิ่งจะทำให้ผู้เรียนไม่รู้สึกกดดันและมีแรงจูงใจในการปฏิบัติยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม สังเกตได้ว่าผู้แต่งยังคงเน้นวิธีการท่องจำในหลายๆ หัวข้อด้วย เช่น ให้ท่องจำคำที่ใช้ ส ศ ษ ใ ไ ให้จำข้อบังคับของคำที่ใช้ไม้ทัณฑฆาตดังนี้

๑ ห้ามห่อนให้อ่านบอกบง
อย่าอ้งอย่าอวกวาที ฯ

คับไว้พึงพึง

(กรมศิลปากร, 2543, น. 88)

รวมทั้งคำอธิบายหัวข้อต่างๆ ก็มีลักษณะให้จดจำและนำไปปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบกับสมัยปัจจุบันที่ช่วงเวลาต่างกันอย่างมาก วิธีการนำเสนอดังกล่าวน่าสนใจและสามารถกระตุ้นผู้เรียนได้ดี นอกจากนี้คงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าวิธีการเริ่มต้นจากความจำย่อมนำไปสู่ความเข้าใจและการนำไปใช้ได้จริง การเสริมแรงด้วยการกระตุ้นผู้เรียนวิธีต่างๆ ก็สอดคล้องเหมาะสมและนับเป็นวิธีที่ทันสมัยเมื่อเทียบกับยุคสมัยนั้นด้วย

จากเกณฑ์การพิจารณาแบบเรียนดังที่มีข้างต้น เมื่อนำมาวิเคราะห์แบบเรียนยุคต้นเช่น “จินดามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” แล้ว จะเห็นว่าจินดามณีฉบับนี้มีประเด็นต่างๆ ทั้งเนื้อหาและวิธีนำเสนอเนื้อหาสอดคล้องกับเกณฑ์ดังกล่าวเป็นส่วนใหญ่ แม้จะมีวิธีการให้จดจำตามกฎเกณฑ์ที่ให้ไว้หลายหัวข้อ

แต่ก็คงเป็นด้วยผู้แต่งมุ่งให้ผู้เรียนรู้กฎเกณฑ์อย่างถูกต้องก่อน เมื่อรู้และทำความเข้าใจแล้ว ย่อมนำไปใช้ได้อย่างแคล่วคล่อง แม่นยำ และชำนาญ ดังนั้นด้วยความสอดคล้องกับเกณฑ์ของแบบเรียนเป็นส่วนใหญ่นี้ จึงทำให้พิจารณาได้ว่า “จินตมณีนิจฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” มีความเหมาะสมกับการเป็นแบบเรียนสอนเด็กไทยอย่างแท้จริง ทั้งนี้ไม่อาจนำเกณฑ์ทุก ๆ หัวข้อมาพิจารณาได้ เพราะยุคสมัยของการแต่งจินตมณีนิจฉบับนี้กับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ห่างกันถึงร้อยกว่าปี

บทสรุป

แม้ “จินตมณีนิจฉบับพระโหราธิบดี” จะถือเป็นแบบเรียนเล่มแรก และเป็นต้นแบบของแบบเรียนไทยในสมัยต่อ ๆ มาอีกหลายสมัย แต่เมื่อได้เปรียบเทียบกับ “จินตมณีนิจฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” แล้ว “จินตมณีนิจฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” มีจุดประสงค์ชัดเจนในการเป็นแบบเรียนสอนเด็กไทย กล่าวคือ มีการเรียงลำดับเนื้อหาจากง่ายไปยาก มีการเกริ่นนำเพื่อให้ผู้เรียนเห็นภาพรวมของเนื้อหา มีการสรุปอย่างชัดเจน มีการลดทอนเนื้อหาที่ยังไม่จำเป็นนัก หรือที่อาจจะทำให้ผู้เรียนสับสนลงไป ในขณะที่เดียวกันก็ขยายเนื้อหาบางประเด็นที่มีความจำเป็นต่อการเรียนอ่านเขียนภาษาไทยเบื้องต้นให้ชัดเจนขึ้น อีกทั้งยังมีวิธีนำเสนอเนื้อหาได้อย่างเหมาะสม มีคำอธิบายที่ชัดเจน มีกลวิธีช่วยจำเนื้อหาบางหัวข้อ และมีวิธีกระตุ้นการเรียนรู้ของผู้เรียนอีกด้วย

นอกจากนี้เมื่อได้วิเคราะห์ “จินตมณีนิจฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” ในฐานะแบบเรียนที่เหมาะสมเพื่อสอนเด็กไทยตามเกณฑ์การพิจารณาแบบเรียนแล้ว “จินตมณีนิจฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” มีความเหมาะสมกับการเป็นแบบเรียนสอนเด็กไทย ทั้งด้านเนื้อหาที่ถูกต้องเชื่อถือได้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ช่วยส่งเสริมศีลธรรมอันดีงาม ทำให้เกิดค่านิยมที่ถูกต้อง ตลอดจนมีปริมาณเนื้อหาเหมาะสมไม่ซับซ้อนหรือซ้ำซ้อน ส่วนด้านวิธีเขียนก็มีการลำดับจากง่ายไปยาก อธิบายเนื้อหาละเอียดชัดเจน ไม่วกวน อีกทั้งยังนำเสนอได้น่าสนใจชวนอ่านด้วย

จริงอยู่ที่ “จินตตามณีฉบับพระโหราธิบดี” ยังคงเป็นแบบเรียนที่เป็นที่ยอมรับว่ามีคุณค่า และเป็นฉบับที่ทำให้เกิดแบบเรียนหลายยุคหลายสมัยต่อๆ กันมาอีกหลายเล่ม แต่คงจะเป็นการดียิ่งหากจะนับ “จินตตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” เป็นแบบเรียนที่สมควรแก่การยอมรับว่ามีคุณค่ายังไม่แตกต่างกัน นอกจากในฐานะที่จินตตามณีฉบับนี้ได้ปรับเนื้อหาและวิธีนำเสนอจนมีความเหมาะสมกับการเป็นแบบเรียนสอนเด็กไทย แต่มิได้ลดทอนคุณค่าและมาตรฐานของความเป็น “จินตตามณี” แล้ว จินตตามณีฉบับนี้ยังคงคุณค่าด้านคำสอนที่ครบถ้วนทุกด้าน มีความสมสมัย สามารถนำมาประยุกต์กับสมัยปัจจุบันได้เป็นอย่างดีอีกด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า “จินตตามณีฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท” ไม่เพียงแต่มีคุณค่าด้านการเป็นแบบเรียนสอนเด็กในยุคแรกๆ เท่านั้น แต่ยังทรงคุณค่าในด้านการสะท้อนสภาพสังคมที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านอักษรศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง จนสามารถปรากฏให้เห็นเป็นแบบเรียนที่ใช้คำประพันธ์ประเภทต่างๆ ซึ่งเป็นวิชาชั้นสูงมานำเสนอเนื้อหาวิชาการได้อย่างชัดเจนและแยบยลยิ่ง

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2543). *จินตามณี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- จินตามณี เล่ม 2. เลขที่ 35 มัดที่ 6 กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. (2505). *พระคัมภีร์จินตามณี*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระภัทรมณี (อิน สัตยาภรณ์).
- ชุติมา สัจจานันท์. (2546). หน่วยที่ 7 การเลือกและการจัดหาหนังสือ. ในสาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, *เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาทรัพยากรสารสนเทศ หน่วยที่ 1-8 ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1*. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- เทอดศักดิ์ นิสังภาค. (2532). *การวิเคราะห์จินตามณี เล่ม 1: เนื้อหาด้านอักขรวิธี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, วิชาเอกภาษาไทย.
- ธวัช ปุณโณทก. (2532). *วิวัฒนาการหนังสือแบบเรียนภาษาไทย (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2552). *วัฒนาการของแบบเรียนภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ลายคำ.
- ประภัสสร มีชัย. (2550). *วิเคราะห์อักขรวิธีจากหนังสือจินตามณีฉบับหมอบรัดเล*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยนเรศวร, สาขาวิชาภาษาไทย.
- มารศรี สอทิพย์. (ตุลาคม-ธันวาคม 2547). *จินตามณี: ตำราประพันธ์ศาสตร์ของไทย*. *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์*, 22 (1), 1-24.
- รังรอง นิลประภัสสร. (2528). *การวิเคราะห์หนังสือเรียนภาษาไทยชุดภาษาพิจารณา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่หก*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รัญจวน อินทรกำแหง. (2515). *การเลือกหนังสือและใส่ตักคนวิสดู*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศรีเรือน แก้วกังวาล. (2545). *จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย (เล่ม 1)* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศักดิ์ศรี ปาณะกุล, ประพิมพ์พรรณ สุธรรมวงศ์, และนพคุณ คุณาชีวะ. (2521). *การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุธาสนี สิทธิเกษร. (2558). *ภาษา กับความคิด*. ใน *การใช้ภาษาไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.